

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 810

İtri

Yılmaz ÖZTUNA

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 38

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 810

İTRİ

Yılmaz ÖZTUNA

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 38

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975-17-0016-7

© Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987

Onay . 25.6.1987 tarih ve 928.1-2902 sayı

Birinci baskı, 1987

Baskı sayısı : 15.000

Sevinç Matbaası - ANKARA

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz	III
I. Hayatı	1
II. Devri	23
III. Şahsiyeti	31
IV. Eserleri	47
V. Kaynaklar	75
İtrî'nin Şiirleri	86
Bûselik Beste (nota)	94
Hisâr Beste (nota)	96
Hisâr Ağır Semâî (nota)	98

Ö N S Ö Z

Buhûrî-zâde Mustafa İtrî Efendi (1640 - 1712), Klasik Türk Musikisi'nin en büyük bestekârıdır. Bunun ne demek olduğunu açıklamam gerekir.

Musikimizde estetik hükümleri, bestekârların elimizde bulunan parçalarına göre veriyoruz. Bestekârlarımız, kompozisyonlarında nota kullanmamışlardır. Besteledikleri eseri öğrencilerine, ağızdan veya sazla geçerek ezberletmişlerdir. Nota, sadece müzikolojide kullanılmıştır (ebced notası). Gerçi istisnaları vardır (XVII. asır ortalarında Ali Ufkî Bey'in eski Batı notası ile yazdığı bir kaç yüz parça saz ve söz eseri, aynı asrın son yıllarında Kantemiroğlu'nun ebced notası ile yazdığı bir kaç yüz saz eseri, XVIII. asır ortalarında Mustafa Kevserî Efendi'nin ebced'le yazdığı bir kaç yüz saz eseri, aynı asrın sonlarında Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'nin ebced'le yazdığı bir kaç parça gibi). Fakat kompozisyon'da esas mekanizma, söylediğim gibidir : nota kullanılmamış, parçalar kullaktan kulağa geçmiştir.

Bu durumda, eski bestekârlarımızın bestelediklerinin en ehemmiyetli kısmı bugün kaybolmuştur. Yahyâ Kemâl bu eserlerin «gemiler geçmiyen bir ummanda» çalınıp söylendiğini hayâl etmiştir.

Meselâ İtrî, kesin şekilde 1.000'in üzerinde parça bestelemiştir. Elimizde bugün notaları olan parça sayısı ise

42'den (kırk iki) ibarettir. Yarım asır önce ölen bazı bestekârlarımızın bile eserlerinin yarısı unutulmuştur. Zira zamanında notaya alınmamış, aradan uzun müddet geçince bizzat bestekârı tarafından hatırlanamamıştır. Hâfıza ve ezbere dayanan böyle bir sistemde, bu durum, kaçınılmazdır. Bir yazar nasıl on, yirmi, otuz, kırk yıl önce ne yazdığını aynen hatırlıyamazsa, bir san'atkâr için de hemen hemen aynı şey bahis konusudur.

Eskiye doğru gidildikçe, unutilan, notaya alınamayan parçaların miktarı ve nisbeti korkunçlaşır : 1.000'e 42 gibi nisbetlere ulaşır. Daha üzücü nisbetler de çoktur.

Şimdi biz musiki tarihçileri, bestekârlar üzerinde estetik hüküm verirken, elimizde notaları bulunan eserlerine göre neticeye ulaşırız. Zira başka yol yoktur. Olmıyan eseri değerlendirmemiz mümkün değildir. Gerçi bazı yan faktörler vardır. Fakat bunlar, hükümlerimiz için tamamen ikinci derecede done'lerdir. Geçmişteki bir bestekârın şöhreti, eserlerinin yaygınlığı, tesirlerinin büyüklüğü ve devamlılığı, bestekârlık dışında musikin diğer sahalarındaki faaliyetleri, biyografisindeki hususiyetler, musikiden başka alanlardaki durumu.... gibi hususlar, bu yan faktörleri oluşturur.

Bir bestekârın sadece 42 parçasına bakıp onu Klasik Türk Musikisi'nin —kesin ifadeyle— «en büyük bestekârı» ilân etmek, o bestekârın çok nadir bir dehâ olduğunu gösterir. İşte Büyük İtrî'nin durumu budur.

Kompozisyon (bestekârlık) sahasında estetik hükümler, mukayese metoduyla verilir. Hayal ve tasavvur edilen bir başarı çizgisine göre karara gidilemez. Zira böyle bir karar, ilmî olmaz, tamamen sübjektiftir.

Estetik ve musiki estetiği, matematik değildir. Yani herkes tarafından aynı kesin neticelere ulaşamaz. Sübjektivite'den objektivite'ye giden büyük bir yol, büyük mesafe vardır. İkincisine mümkün olduğu kadar yaklaşabilen musiki tarihçisi, estetik hükümlerinde doğru neticelere varır.

Bu iş için, bir musikinin bütün repertuarının notalarını görmek, her parçayı incelemek, mühim parçalar üzerinde çok durmak, onları yüzlerce defa icra edip dinlemek gerekir. Zira her dinleyişte, estetik tashihler oluşur. Böylece, aynı sistemdeki eserler arasında mukayese imkânı doğar.

Benim kesin hükmüme göre bütün Türk Musiki'si'nde bugün elimizde bulunan (daha doğrusu benim inceleyebildiğim) 29.791 (30 bin diyelim) parçanın (son dönemde ortaya çıkan piyasa parçaları bu yekûnun dışındadır) en başarılısı, İtrî'nin Segâh Tekbîr'idir.

Segâh Tekbîr benim için, 100 üzerinden 100 numara alır. Zira musikimizde daha başarılı bir parça bestelenmiş değildir. Artık ben, bu hükme vardıktan sonra, diğer bütün eserleri, aşağıya doğru, zirveyi oluşturan Segâh Tekbîr'e göre değerlendiririm.

İtrî'yi klasik musikimizin en büyük bestekârı, Türk mâşerî dehâsının bin yıldan beri yetiştirdiği musiki sahasındaki müstesna bir dâhî olarak sunarken, onu, diğer bestekârlarımızla mukayese ederim.

Hep elimizdeki eserlere göre hüküm vermek mecburiyetinde bulunduğumuz unutulmaksızın söyleyebilirim ki, bestekârlık sahasında İtrî'den önce gelenler içinde onunla mukayese edilebilecek tek isim, Merâgalı Hoca Abdülkaadir'dir. Merâgalı'nın İtrî'den büyük bestekâr ol-

duğu ileri sürülürse, buna belki itiraz edilemez. Ama Merâgalî'nin günümüze gelen eserlerinin sayısı 31'den ibarettir ve bunların hepsinin de kesin şekilde Merâgalî'ya ait olduğu iddia edilemedikten başka, günümüzdeki notaların ne dereceye kadar aslına uyduğu da, sonsuz mü-nakaşa mevzuudur. Zira Merâgalî'nin bizzat notaya alınmış hiç bir parçası yoktur ve 1353 - 1435 yıllarında ve üstelik Türkiye dışında yaşadığı için, bizden zaman ve mekân bakımlarından uzakta kalmıştır. Ama Osmanlı Türk bestekârınca klasik model kabul edilmiştir. Tesirleri muazzamdır. Üstelik bir müzikolog'dur (musiki bilgini). Bu unsurlar elbette nazar-ı itibâra alınır, alınmalıdır. Ama ben, Merâgalî'nin kabul ettiğim 31 parçayı, İtrî'nin olduğu kesin bulunan (günümüze geldikçe melodik yapıları değişikliğe uğrasa bile) 42 parçası ile mukayese ettiğim zaman, hükmüm, kesin şekilde İtrî lehine tecellî eder. Başka bir usul (metod) kullanmam mümkün değildir.

İtrî'den sonraki bestekârlarımız içinde ise onun ismiyle rekabet edebilecek şahsiyet, Dede Efendi'dir. Biz-zat İsmâil Dedemiz, bestekârlıkta İtrî'yi geçtiğini öğren-cilerine söylemişse de, Dede'nin eserlerinin yarısı, hattâ yarıdan az fazlası notalarıyla günümüze gelmiş bulun-masına rağmen, hükmümüz kesin şekilde İtrî'nin lehine-dir. Gerçi Dede'nin şöhreti ve tesirleri günümüze kadar muazzam olmuştur. Dinî ve dindışı söz musikisini iyice kucaklamıştır. Ancak İtrî'nin Tekbîr'ine, Salât-ı Ümmiyye'sine, Nât'ine, Nevâ Kâr'ına, Dilkeş - Hâverân Salât'ına, bu eserlerin doruktaki estetik çizgisine ulaşamamıştır.

Musiki tarihinde eserler üzerindeki estetik hükümler, değil sayıya (kemmiyyet), güzellik nisbetine (keyfiyyet) göre bile verilemez. Geçerli olan, pırlanta taşları için kullanılan ölçüdür. 20 kırat pırlantanın değeri, 10 kı-

rat pırlantanınkinin iki misli değildir, her kırat için artık her kıratın karesi kadardır. Musikide de öyledir. Orta değerde 100 şarkı, yüksek değerde 10 şarkının gerisinde kalır. 1 şâheser, 10 yüksek san'at eseri besteden üstündür. Binaenaleyh musiki estetiğinde, elmalarla armutların aritmetikte toplanamayacağı gibi, şâheserlerle çeşitli derecelerdeki eserler, sayı bakımından toplanamaz. «Şu bestekâr 350 şarkı bestelemiştir» cümlesi, en küçük estetik değer ifade etmez. O şarkıların kaçının kötü, kaçının vasat, kaçının iyi, kaçının üstün, kaçının şâheser olduğunu dikkatle ayırmak gerekir.

Modern döneme gelince, İtrî ile bestekârlıkta yan yana konacak isim, Sâdeddin Arel'dir. Ancak ekol olarak çok başka sâhaların insanlarıdır. Onun için İtrî'ye Türk Musikisi'nin değil, Klasik Türk Musikisi'nin en büyük bestekârıdır diyorum. XXI. asrın musiki estetikçileri, İtrî ile Arel'i benden daha iyi mukayese edebilmek imkânlarında olacaklardır. Bach üzerindeki estetik değerlendirmenin, ölümünden bir asır sonra yapılabildiğini hatırlatmak isterim. Ama İtrî'ye Türk Musikisi'nin en büyük bestekârıdır diyenlere itiraz etmiyorum. Arel'in, İtrî'nin az yukarıda anılan eserleri derecesinde eserleri yoktur, ancak o değerlere çok yaklaşanları mevcuttur (tabîi Arel'in bir de müzikolog şahsiyeti vardır).

XVII. asrın 2. yarısı, musikimizde, hiç olmazsa klasik yolda, olgunluk dönemidir. Sonradan gelen Lâle Devri (1718 - 1730), bu dönemin hızıyla yol alır. Gene XVII. asrın ortaları, Divân Şiiri denen klasik şiirimizin de en olgun devridir. Buna karşılık klasik mimarimizde zirve dönemi, daha önce, hat san'atımızda, sanıyorum XVII. asırdan sonradır.

1683 yılı Osmanlı Türk imparatorluğunun «Cihan Devleti» sıfatından ayrılıp sadece Dünya'nın 1. devletine düştüğü yıldır. Bu yıl, Itrî'nin olgunluk dönemidir. Bes-tekârımız yaklaşık 43 yaşındadır. Şiirde, edebiyat ve san'atın diğer sahalarında bir Cihan Devleti'nin bağrından fıskırmış dehâlar, Itrî ile çağdaştır. Bu çerçeve içinde Buhûrî-zâde Mustafa Itrî Efendi'yi, sayın okuyucularıma takdîm ediyorum.

Ankara, 4 Mayıs 1987
Yılmaz ÖZTUNA

I

H A Y A T I

Buhûrî-zâde Mustafa İtrî Efendi'nin doğum tarihi bilinmiyor. Raûf Yektâ Bey⁽¹⁾ 1640'a doğru doğduğunu tahmin ediyor. Sözlü Mevlevî rivayetlerinde «70 yaşını geçtiği» halde öldüğü söylentisini, esas alıyor. Dr. Subhi Ezgi⁽²⁾ doğum tarihini 1630'a doğru alıyor. Sâdeddin Nûzhet Ergun⁽³⁾ ise «1630 - 1640 tarihleri arasında doğmuş olmasının kuvvetle» muhtemel bulunduğunu kaydediyor. 1674'te bestekâr Küçük İmâm'ın ölümüne tarih düşürdüğüne göre, bu yıllarda Dîvân şiirini kavramış olgunlukta bulunması gerektiğini ekliyor. Buna göre İtrî'nin muhtemel doğum tarihi 1640'tır. 1630'a doğru geri almak için bir sebep yoktur. Eski musiki tarihi bahislerinde Dr. S. Ezgi, otorite değildir.

İtrî, İstanbul'da doğdu. Genç çağdaşı Şeyhulislâm Es'ad Efendi⁽⁴⁾, «mevlid (doğumu) ve mevti (ölümü) «Yaylak» nâm mahaldir» diyor. Yaylak, Mevlâne Kapısı civârıdır. Yayla Caddesi, Mevlânekapı Caddesi'nin güneyine paralel uzanır ve doğuda Ahmed Vefik Paşa Caddesi ile

(1) *Mevlevî Âyînleri*, İst. 1934, s. VII.

(2) *Amelî ve Nazarî Türk Mûsikîsi*, İst. 1933, I, 113.

(3) *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, İst. 1942, I, 128.

(4) *'Atrabü'l-Âsâr*, yazma, *İtrî* maddesi.

birleşir. Şehremini nahiyesinde, sûrlara 500 metredir⁽⁵⁾. Aynı yerde öldüğüne göre, İtrî'nin ailesinin burada evi olduğu ve evini İtrî'nin hayatı boyunca muhafaza ettiğini açıkça tahmin edebiliriz.

İtrî'nin adı «Mustafa»dır⁽⁶⁾. «İtrî», şiirlerinde kullandığı mahlas'tır. Emsali şairlerimiz gibi mahlası ile ün kazanmıştır: Ahmed Efendi'ye «Nedîm», Ömer Bey'e «Nef'î» denmesi gibi....

Aile adı «Buhûrî-zâde»dir, yani «Buhurcuoğlu». Babasının, dedesinin, yahut atalarından birinin buhur (gün-lük, güzel koku) taciri olduğu anlaşılır.

Kaynaklarımız, babasının adını belirtmiyor. Evliyâ Çelebî⁽⁷⁾, bir «Hânende Buhûrî-zâde Hâfız»dan bahsediyor. «Sâhib-beste, üstâd-ı kâmil bir zât-ı şerîf idi» deyip Dördüncü Mehmed'in nedîmi ve ünlü bir hânende olduğunu bildiriyor. Üstâdım S.N. Ergun'un bildirdiği gibi (I, 129) Evliyâ Çelebî, I. cildini 1631'de yazmamıştır. 1640'ta yazılmış gibi görünüyorsa da, 1680 yıllarında Çelebî'nin eserini yeniden gözden geçirdiği, cildlerin dikkatle okunmasından anlaşılır. Binâenaleyh 1680'e doğru olan durumu bildirmekte, Mısır'dan İstanbul'a dönüşündeki bilgileri aksettirmektedir.

S.N. Ergun, bu Buhûrî-zâde Hânende Hâfız'ın (ki Evliyâ Çelebî asıl adını yazmıyor), İtrî ile ilgisi olmadığını,

(5) Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehri Rehberi*, İst. 1934, pafta 10.

(6) Kazasker Sâlim Ef., *Tezkire*, s. 479: «nâm-ı vâlâları Mustafâ'dır». Müstakıym-zâde Süleymân Sâdeddîn Ef., *Tuhfe-i Hatâtâtın*, İst. 1928, s. 643: «Mustafâ 'İtrî, şehri'dir (İstanbullu), «Buhûrî-zâde» demekle şöhret-dâdedir»; Seyhî ve Es'ad Ef. aynı hususları tekrarlarlar.

(7) *Seyâhat-nâme*, I, 634..

başka bir bestekâr olduğunu yazıyor. Bu hünkâr hânen-desi ve ünlü bestekârın, bana göre, hem bizzât Itrî olması, hem Itrî'nin babası bulunması ihtimalleri, aynı derecede mevcuttur. Itrî'nin müzisyen bir aileden geldiğini düşünmemiz gerekir. Ailenin ilk müzisyen şahsiyeti olarak ortaya çıkması ihtimali daha zayıftır. Türk musiki tarihi ve müzisyenlerin biyografileri ile ilgilenenlerin bu tahmine varmaları zor değildir.

Ancak Itrî'nin eğitim hayatını da bilmiyoruz. Herhalde mekteb'e yani ilkokula gidip bitirdi. Ondan sonra bir müddet medrese dersi görmüş olması muhtemeldir. Fakat medresenin yüksek kısmından rûûs (diploma) almadığı hemen hemen kesindir. Alsaydı, bu husus, kaynaklarımızdan birine yansıyacaktı. Acaba hiç medreseye gitmedi de, sesinin güzelliği, babasının da Saray müzisyeni olması gibi sebeplerle doğrudan Enderûn-i Hümayûn'a alındı, orada mı musiki ve diğer ilimleri öğrendi? Bence eğitimi için yapılabilecek tahminlerin en güçlüsü budur. Zamanının diğer eğitim kaynaklarını da gözden geçirelim : Biri tekkeler ve Itrî'nin mensup bulunduğu Mevlevî-hâneler'dir. Fakat buralara çocuk yaşında girmek istisnadır. Ben Itrî'nin sonradan Mevlevî dergâhlarına devam ettiğini sanıyorum. Bir de hususî hocalardan yetişmek imkânı vardır. Aile yakınlarından tahsil görmek de o devirde geçerli idi. Fakat her iki şık için de bestekârımızın, belirli bir sosyal seviyede aileden gelmesi gerekir. Yahut çocuk yaşında parlak sesiyle dikkati çekerek devrin müzisyenlerince yetiştirilmesi lâzımdır. Bütün bu ihtimaller içinde bana göre, Itrî'nin divân şairi olduğunu da unutmayarak, şu tahmin geçerlidir : Mektep'ten sonra bir müddet medreseye devam etti, sonra Enderûn'a girerek musiki kısmında tahsilini tamamladı. Özel hoca-

lardan da ders gördü. Mevlevî muhibbi olarak, Mevlevî-hâne'de Mevlevî musikisini ve camilerde cami musikisini öğrendi.

Itrî, mükemmel musiki ve hânendelik öğrendi. Tasavvuf, edebiyat, Arapça, Farsça ve hat tahsil etti. Bu hususlar muhakkaktır. Şimdi hocalarını görmek suretiyle, tahsili üzerinde daha kesin hükümlere varmak mümkün olur :

Itrî, tâlik (tâ'lıyk) denen hat (yazı) çeşidinde hattât sayılmıştır. Tâlik hattâtı *Siyâhî Ahmed Efendi*'den icâzet (diploma) almıştır. Siyâhî Ahmed Efendi, aynı zamanda şair olup İstanbul'da 1688'de öldü ki, bu tarihte Itrî tamamen olgun yaşta bulunduğundan, yaşlı öldüğü anlaşılr⁽⁸⁾. Siyâhî Ahmed Efendi'nin şair olması, Itrî'nin ondan edebiyat da öğrenip öğrenmediğini düşündürüyor. Siyâhî Ahmed Efendi'ye tâlik hat'ta icâzet veren, *Zâkirbaşı Tophâneli Mahmûd Efendi*'dir⁽⁹⁾ (İstanbul 1589? — İstanbul 1669=80?). Demek hocasının hocasının ölümünde de Itrî 30 yaşlarında idi ve onunla mutlaka tanışmış, belki istifade etmiştir. Zîrâ Müstakıym-zâde'nin Hicrî hesapla 80'ini mütecâviz öldüğünü yazdığı Mahmûd Efendi, gençliğinde zâkirbaşı, yani tekke başhânendesi idi. O devirde bir zâkirbaşı, komple müzisyen demekti. Nihâyet bu Mahmûd Efendi, Itrî'nin hocası olan Hâfız Post'un hocasıdır. Demek ki Itrî'nin bizim bilebildiğimiz kadar en az iki hocasının hocasıdır ve o devirdeki İstanbul musiki geleneğine göre, 30 yaşına gelen Itrî ile görüşmemiş, ona bir şey öğretmemiş olması, çok zayıf ihtimaldir.

(8) *Tuhfe-i Hattâtıyn*, s. 643.

(9) *Tuhfe-i Hattâtıyn*, 511-2; S. N. Ergun, I, 33, 45, 55.

İtrî'nin musikide başlıca hocası «*Hâfız Post*» diye ün kazanan Mehmed Çelebî'dir kî, hânende, tanbûrî ve XVII. asır musikimizin dehâlarındandır⁽¹⁰⁾. Hat hocası yukarıda

- (10) Y. Öztuna, *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi* (=TMA), I, 243a-4a ve *Türk Mûsikîsi Lugatı*, 65a-b, 424b; *Türkiye Tarihi*, X, 232; *Türk Bestecileri*, 104; *Hayat Ans.*, III, 1.447a; *Küçük Ans.*, 462a; *Yeni Türk Ans.*, III, 1.179a-b; *Türk Ans.*, XVIII, 309a-b; *Meydan-Larousse*, V, 518a; *Ses San'atçıları Ans.*, 239a; *Osmanlı Devleti Tarihi* II, 205; *Büyük Türkiye Tarihi*, XI, 23; *Türk Mûsikîsi*, 84 (bunların hepsi Y. Öztuna'nın); Şeyhulislâm Es'ad Ef., 'Atrabü'l-Âsâr, madde; Lâ, *Mecmû'a*, Üsküdar Selim Ağa Küt., Kâzım Bey Yzm., 161, s. 67; Lâ, *Mecmû'a*, Millet Küt., 658; Lâ, *Mecmû'a* (XVIII. asır), Millet Küt., manzûm eserler, 650; Lâ, *Mecmû'a* (XVIII. asır sonları), Millet Küt., manzûm, no. 696; Lâ, *Mecmû'a*, Millet Küt., Ali Emîrî, 637; Müstakıym-zâde, *Mecmû'a*, Süleymâniye Küt., Es'ad Ef. Yzm., 3.397; A. Y., *Tuhfe-i Hattâtîyn*; Şeyh Rûşen Ef., *Mecmû'a* (XIX. asır sonları), Üsküdar, Selim Ağa, Hüdâyî Yzm., 1.804; Şeyhî, *Vekaayî'l-Fuzalâ*, İst. Ün. Küt., Tr. Yzm., 81; Şeyh Osman Dede, *Rabt-ı Tâ'bîrât-ı Mûsikî*, R. Yektâ ve Arel kütüphanelerindeki yazmalar; Sâlim, *Tezkire*, 213-4; Safâyî, *Tezkire*, Süleymaniye Küt., Es'ad Ef. Yzm.; Nûri Şeydâ, *İkdâm*, 1898; Dr. S. Ezgi, II, 6-9, 149-50, 162-4, IV, 30; S. N. Ergun, I, 25, 45-50, 63, 91-7, 122, 129, 133, 138-9, 301, II, 713, 788b, 792a, b, 793a, b, 794a, 797a; İ. A. Gövsa, *Türk Meşhurları*, 160b; A. Y., *Meşhur Adamlar*, II, 640a; F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, 634, no. 1.953; Reinhard, *Turquie*, 35b; Hâşim Bey, *Hânen-de, Güلزâr* ve emsali basılı güfte mecmualarında ilgili makamlar (Dügâh, Hisâr, Hüseyinî, Nevâ, Nikrîz, Râst, Rehâvî, Uşşâk); Mehmed Tevfik, *Kaafîle-i Şu'arâ*; N. S. Banarlı, *Türk Edebiyatı*, II, 650b; S. N. Ergun, *Türk Şâirleri*, I, 21b, 42a, 58b-9a, 303b, 400b, II, 503a; Semâhat Bakırcıoğlu, *Hâfız Post'un Güfteleri*, Türkoloji lisans tezi, 1950, T 325, 76 s.; Lâ, *Mecmû'a* (XVIII. asır başlarına ait cönk), Mevlânâ Müzesi, no. 1.661; Lâ, *Mecmû'a*, Mevlânâ Müzesi, no. 2.193; Lâ, *Mecmû'a*, Mevlânâ Müzesi, no. 2.194; Belîğ, *Zeyl-i Zühdetü'l-Eş'âr*, İst. Ün. Küt., T. Y. 1.182; yazma nota koleksiyonları (Arel,

anılan Mahmûd Efendi, edebiyat hocası büyük şair Nâîlî, musiki hocası Kasımpaşalı Osman Efendi'dir. 1620'ye doğru İstanbul'da doğan Hâfız Post, 1694 yılı başlarında İstanbul'da ölmüştür. Bu sırada İtrî'nin 54 yaşlarında olması gerekir ve hocasından 20 yaş kadar küçük olduğunu tahmin ediyorum Hacca gitmiş, sevimli ve nazik olduğu için Devlet büyüklerinin teveccühünü kazanmıştır. Basit türkülerden en büyük parçalara kadar dinî ve dindışı 1.000'den fazla eser bestelemiş, İtrî'nin gerçek bir öncüsü olmuştur. Dindışı musikide İtrî'den sonra XVII. asrın en büyük bestekârı sayılır. Hâcegân-ı Dîvân Hümayûn arasında bulunmuş, Saray hânendesi olarak Dördüncü Mehmed'in ve Kırım hânı Selim Giray'ın huzurlarında okumuştur. Hayatında ünü imparatorluk sınırları dışına taşmıştır. Aile adı İmâm-zâde olan Hâfız Post'un bir güfte *Mecmû'a*'sı vardır. Her ikisi de Hâfız Post'un elyazısı ile olmak üzere iki nüshadır: Topkapı Sarayı'nda (Revân, no. 1.724 ve bunun fotokopisi benim kütüphanemde) ve merhum Avukat Halil Edhem Arda'nın hususî kütüphanesinde (hocam S.N. Ergun'un gördüğü bu nüshayı ben göremedim). Arda nüshasının sonunda İtrî'nin elyazısı ile ilâveleri vardır. Topkapı nüshası 180 yaprak, her sahife 3 sütun olup yalnız 30 makam ihtivâ eder; bu da Hâfız Post'un başka defterler de yazdığını, fakat elimize geçmediğini gösterir. Hâfız Post, Şeyh Âlî Şîr-ü Ganî, Kantemiroğlu, Hüseyin Efendi gibi büyük bestekârların da hocasıdır. S.N. Ergun, yalnız dindışı 399 parça-

Atlıg, Öztuna, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Kip vs); S.N. Ergun, Kütüphanesindeki *Mecmû'a*; diğer yazma güfte *Mecmû'a*'ları (İst. Ün. Küt., no. 549, 3.533, 3.602, 3.608, 3.866, 5.634, 5.640, 5.641; Ali Emîrî, no. 732, 759, 549); Kantemiroğlu, *Edvâr*, Nühüft makaamı: «Tanbûrî Mehmed Çelebî». K. Akyüz, *B.T.T.Ş. Antolojisi*, 3. baskı, 1970, 989^b benden alınmıştır.

sının güftesini toplamıştır⁽¹¹⁾. Beste, Semâî, Şarkı gibi formlardaki bu 399 parçanın makamları şöyledir: 13 Acem, 2 Acem-Aşîrân, 22 Arazbâr, 5 Baba Tâhir, 18 Beyâtî, 8 Bestenigâr, 2 Çargâh, 19 Evc, 2 Gül'izâr, 10 Hicâz, 4 Hisâr, 1 Hümâyûn, 57 Hüseyinî, 3 Horâsân, 1 Hüzzâm, 14 Irâk, 11 Isfahân, 1 Kûçek, 8 Kürdî, 10 Mâhûr, 1 Mâye, 1 Muhâlîf, 12 Muhayyer, 7 Muhayyer-Bûselik, 17 Nevâ, 2 Nevruz-ı Acem, 1 Nevruz-ı Arab, 5 Nihâvend, 7 Nîkrîz, 4 Nişâbûr, 1 Pençgâh, 8 Bûselik, 19 Bûselik-Aşîrân, 2 Râhatülervâh, 9 Râst, 23 Rehâvî, 14 Sabâ, 21 Segâh, 2 Şehnâz, 1 Şûrî, 25 Uşşâk, 2 Uzzâl, 2 Zâvil, 1 Zîrefkend, 1 Zengûle. Ergun bu güfteleri 14 yazma güfte mecmuasından topladığını kaydetmiş. Başka mecmualar da araştırılırsa miktarın yükseleceğine hiç şüphe yoktur. Ancak İtrî'nin hocasının günümüze sadece 13 (on üç) eserinin notası gelebilmiştir ki, nota kullanmamak faciasının neticesidir, şu parçalardır: Acem Durak, Hisâr Çenber Tevşih, Nevâ Düyek İlâhî; Dügâh Sakıyl Beste, Hisâr Devr-i Kebîr Beste, Hüseyinî Hafif Beste, Nevâ Ağır Sakıyl Beste, Uşşâk Zencîr Beste; Rehâvî Aksak Semâî, Kürdî Yürük Semâî, Nîkrîz Nakış Yürük Semâî, Râst (Rehâvî) Yürük Semâî, diğer Râst Yürük Semâî. S.N. Ergun merhum hocam ve dostum, 14 de dinî eserinin güftesini bulup yayınlamıştır. Bu suretle sadece 13'ünün notası olan 413

(11) Hocam S.N. Ergun'un basılmıyan elyazısı müsveddelerinde. Bu müsveddeleri tamamen inceledim. Sonra teklifim üzerine veresinden Kültür Bakanlığı satın alarak Millî Kütüphane'ye verdi (1975). Merhum'un pek çok küçük defter ve perâkende kâğıtlara elyazısı ve eski harf, çok defa kurşunkalemle yazdığı bu müsveddeler, *Türk Mûsikîsi Antolojisi* adlı muazzam eserinin *Dindışı Eserler* kısmını oluşturacaktı, ölümlüyle yarıda kaldı (eserin 2 büyük ciltlik *Dinî Eserler* kısmını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınladı).

parça eserinin güftesi toplanmış oluyor. Fakat kaynaklar 1.000'den fazla parça bestelediğini kaydettikleri için, güftelerinin de zamanla kaybolduğu anlaşıyor⁽¹²⁾.

Itrî, hocasının ölümü için 2 ayrı «târîh» düşürmüştür. Biri : *Pôstû çâk-eyledî şîr-i ecel* (1105) mısraı olup tâmiye'lidir ve 'Atrabü'l-Âsâr'da geçiyor. Safâyî ise, *Tezkire*'sine Itrî'nin şu 12 beyitli târîh kıt'asını dercediyor :

*Hâfız-î el-hâc-İmam-zâde Mehemed hak bu kim
Mûsikî ilminde mâhirdî ol-üstâd-î zamân*

*Seyr-eden seyyâh-ı â'lem her makaam-û mahfili
Ânın-âsârın/ederdî ehl-i tab'â armağan*

*Oldu âsâriyle pür/âvâz-İrâk-îlê Hicâz
Hem Nihâvend-û Nişâbûr-û Acem hem/İsfahân*

*Hâzin-î genc-î hünerdî bezl-i makdûr-eyledi
Â'sıkaanê kıldı taksîm-etdi vârin der-miyân*

*Germ-ederdî bezm-i Uşşâk'î Nevâ-yî nâlesi
Mâye-î şevk-ôlur-îdî açsa meclisdê dehân*

*Bezminê dilbeste kılmuşdî Büzürg-û Kûçek'i
Pâk-edâ'vû hoş-tekellüm hûb lehcê nüktedân*

*Gördü kim devrin/usûlû kec Muhâlif gerdişi
Ehl-i tab'ın Râst kaddî dâim-olmakdâ kemân*

*Â'lemin nakşın çıkardî bildi kârın kim/ecel
Nê Gulâm'â rahm-eder nê Hâce'yê vêrir/amân*

*Pâye-î pest-û bülendinden çekip/el/â'lemin
Azın-i Ukbâ etdi olup târik-î bezm-î cihân*

⁽¹²⁾ *Mecmû'a*, Üniversite Küt., 5.641'de «Biz-âlûde-i...» diye başlayan ünlü Rehâvî Semâî, Hâfız Post nâmına değil, Itrî nâmına kayıtlıdır. *Hânende*'de kezâ Itrî nâmındadır.

*Geçdi çerh-i çenberîden rûhu Evc'e azm-edip
Hâkdê oldû Nühüft'e ol vücûd-î nâ-tüvân*

*Postunû boş koydu gerçi nâmı ammâ zindedir
Âna âsârî vü tasnîfi yeter nâm-û nişân*

*Harf-i menkuut-ile târîh-oldu ânın fevtine
Dêdi Itrî «Hâfız'â me'vâ olâ yâ Rab Cinân» (1105)⁽¹³⁾*

Kaynaklarımızda Itrî'nin, Hâfız Post'un talebesi olduğuna dair çok açık kayıt yoktur. Ancak Itrî, Hâfız Post için iki ayrı ölüm târîh'i düşürmüştür. Üstelik Hâfız Post'un elyazısı mecmuaya kendi elyazısıyla ilâveler yapmıştır. Bunlardan başka, Itrî'nin, Hâfız Post gibi çok büyük çapta bir üstadın dindışı musiki öğrenmiş olması gerekir. Eserlerindeki üslûb, birbirine yakındır. Bu karîneler dolayısıyla, Itrî'yi Hâfız Post'un talebesi kabûl ediyoruz. S.N. Ergun'un fikrine katılıyoruz.

Kasımpaşalı Koca Osman Efendi⁽¹⁴⁾, Hâfız Post'un hocasıdır. Ancak Itrî, bu mühim bestekâr için de ölüm tarihi düşürmüştür. Dolayısıyla, N.S. Ergun üstadım gibi ben de onun, Itrî'nin ilk musiki hocalarından olduğunu

⁽¹³⁾ Şiir musiki terimleri ile dolu. Yalnız makam isimlerini majüskül'le yazdım. Şiirde geçen «Hâce» Hoca Abdülkaadir Merâğî ve «Gulâm» da onun ünlü talebesi bestekâr Gulâm Şâdî'dir (XV. asır).

⁽¹⁴⁾ TMA, II, 127a; *Türk Musikisi Lugati*, 185b; *Türk Ans.*, XXVI, 79b; 'Atrabü'l-Âsâr, madde; Dr. Ezgi, I, 93-4; S. N. Ergun, I, 46, 122, 129; F. Köprülü, *İslâm Ans.*, IV, 698a-b; N. S. Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 555b; A. Gölpınarlı, *Katalog*, III, 460; güfte mecmuaları; *Mecmû'a*, Konya Mevlânâ Müzesi Küt., no. 2.193; Osman Ağa; *Mecmû'a*, Mevlânâ, no. 2.194; Koca Osman; *Mecmû'a* (XVIII. asır başlarına ait güfte cöngü), Mevlânâ, no. 1.661; Koca Osman.

tahmin ediyorum. Ancak İtrî'den çok yaşlı olmalıdır. 1660'a doğru ölmüştür. Es'ad Efendi, 200'den fazla dindışı güfteli eser bestelediğini yazıyorsa da, bu sayı eksik ve Es'ad Efendi'nin zamanına intikal eden eserlerin toplamı olmalıdır. Osman Efendi'nin günümüze notası ile gelen tek eseri bir Segâh Nakış Aksak Semâî'dir. Es'ad Efendi, onun Bûselik Darb-ı Türkî Niyâz-nâme'sini şâhe-ser olarak gösteriyor.

Tokatlı Gülşenî Dervîş Ömer Efendi⁽¹⁵⁾ (1550? — 1655? = 105?), keza İtrî'nin bir şiirinde geçmesi dolayısıyla onun hocaları arasında tahmin edilmiştir (Ergun'un tahmini). Ancak ilk hocalarından olmak ihtimali vardır. Zira çok uzun bir hayat yaşamakla beraber, İtrî'den çok yaşlıdır ve İtrî'nin gençliğinde, hattâ çocukluğunda ölmüştür. Evliyâ Çelebî, Kaanûnî'nin 1566 Sigetvar seferinde bulunduğunu(?), çok yaşlı öldüğünü yazıyor. Asıl Hâfız Post'un ve Vehbî Osman Efendi'nin hocasıdır. 10 padişah devrinde yaşadı ve pek çok talebe yetiştirdi. Gülşenî ve Mevlevî, Saray'da ser-hânende idi. Evliyâ Çelebî, şahsen tanıdığını bildiriyor. İbrahim Gülşenî'nin halîfesi idi. Devrinin büyük bestekârlarındandı. Dördüncü Murad (1623 - 1640), çok yaşlı olduğu halde kendisini Saray'ın ser-hânendeliğinde (icrâ hey'eti şefi) muhafaza etti. Ken-

(15) *TMA*, II, 131b; *Türk Musikisi Lugati*, 416a; *Türk Ans.*, XXVI, 258a; *Türkiye Tarihi*, X, 229; *'Atrab*; Ali Ufkî, *Mecmû'a-i Sâz-ü Söz*; Kantemiroğlu, *Mecmû'a*, 80; Kevserî, *Mecmû'a*; Evliyâ Çelebî, I, 632, X, 243-6, 297, 529; S.N. Ergun, I, 32, 129; H.G. Farmer, *Turkish Instruments*, 4; A. Gölpınarlı, *Katalog*, III, 209, 245, 460; A.Y., *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, 96; *Âyin Mecmû'ası*, Konya Mevlânâ Müzesi Küt. no. 4598 (1301 H.); *Güfte Mecmû'ası* (cönk) (XVIII. asır başları), Mevlânâ Küt., 1.661.

disine «peder» derdi. Bu padişahın Murâdî mahlasıyla yazdığı bir gazel'i Evc Evfer Beste olarak bestelemiştir (*Mecmû'a*, İst. Ün. Küt., 5.658). Ancak zamanımıza yalnız 3 hâneli bir dinî Sakıyl Evc Peşrevi gelmiştir ki «Zâkir Sakıyli» diye anılır. Bunu hem Aîi Ufkî Bey, hem yırım asır sonra Kantemiroğlu, hem de ondan naklen Kevserî, notaya almışlardır.

Itrî'nin hocası olması muhtemel başka bir kişiyi zikretmek imkânı pek fazla değildir. Meselâ ben, Galatalı Hânende *Vehbî Osman Çelebi*'den (ölm. İstanbul, 1680?) de meşk etmiş olabileceği ihtimalini düşünüyorum. Dinî musikiyi bu zâtın ve bu zâtın hocası olan Dervîş Ömer'den öğrenmiş olabilir. Hattâ ben, Kasımpaşalı Osman'dan fazla, bu Galatalı Osman Vehbî'nin Itrî'ye meşk etmiş olabileceğini düşünüyorum⁽¹⁶⁾. S.N. Ergun'un eserinde hepsi Arapça güfteli 7 Tesbîh ile 1 İlâhî'sinin güftesi mevcuttur. Es'ad Efendi, 50 kadar çok başarılı Beste ve Tesbîh'i olduğunu yazıyor. Günümüze ise Hamparsum'un notaya aldığı hepsi Râst makamından 1 Peşrev ve 2 Sâz Semâîsi gelebilmiştir. Çeşitli sahalarda eser verdiği anlaşılır. 1640'tan önce sesinin çok güzel olması dolayısıyla Enderûn'a musiki tahsiline alınmıştır. Cevrî, 4 beytinde hânende ve şâir olarak maharetini belirtiyor.

Itrî'nin Mevlevî musikisini, Mevlevî-hâne'lerde öğrendiği muhakkaktır. Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne kapılanmıştır. Doğduğu mahalleye yakındır. Bu sırada Yenikapı

(16) Bu bestekâr için bk. *TMA*, II, 369b; *Türk Musikisi Lugatı*, 301b-2a; *Karası Meşâhîri*, 63; *'Atrab*; Ergun, I, 32, 69-71; Cevrî, *Dîvân*; Evliyâ, I; Hamparsum - Mandoli, 133, 134, 136; *Mecmû'a*, İst. Belediye Küt., Muallim Cevdet Yzm., no. 183.

şeyhi, Hacı Câmî Ahmed Dede'dir⁽¹⁷⁾. 1650'den 1671'e kadar bu dergâhın 4. şeyhi olarak görev yaptı. İtrî'nin bu zâta intisâb ettiği muhakkaktır. Yerine gelen 5. şeyh, Kaarî Ahmed Dede⁽¹⁸⁾ 1679'da öldü. 1632 Bursa doğumlu Şeyh Nâcî Ahmed Dede⁽¹⁹⁾ 1708'e de kadar şeyhlik yaptı. Pindârî Ahmed Dede⁽²⁰⁾ ve 1714'te ölen Konyalı Yusuf Nesîb Dede⁽²¹⁾, şeyh olarak devam ettiler. İtrî, bu sonuncunun zamanında öldü. Bu suretle 5 şeyh zamanında Yenikapı dergâhına devam ettiği anlaşılır. Şimdi bu şeyhleri biraz daha yakından görelim :

Câmî Ahmed Dede (meşîhati 1650—1671=21 yıl), şair Sabûhî Ahmed Dede'nin ölümü üzerine, Yenikapı şeyhi oldu, onun yanında yetişmişti. Hacca gitti. Orada Medîne'de öldü ve oraya gömüldü. Bektâşî'liğe de temayülû vardı. Yenikapı dergâhının âyîn günleri pazartesi ve perşembe günleri idi. Bu dergâh mensuplarının Raûf Yektâ Bey'e naklettiklerine göre⁽²²⁾, İtrî gençliğinde bu iki gün mutlaka Mevlevî-hâne'de bulunur ve Mevlevî-hâne çok kalabalık olurmuş. Mevlevî musikisine ait şâh eserlerinin mühim kısmını —bir çok san'atkâr gibi— gençliğinde bestelemiş bulunması muhtemeldir.

Şeyh (1671—1679=8) Kaarî Ahmed Dede, Kastamonu Halvetî şeyhinin oğludur. Kastamonu'dan İstanbul'a geldi, sonra Sofya'ya gitti. İstanbul'a dönüp Yenikapı şeyhi Câmî Dede'ye kapılandı. Şeyhliği zamanında Dör-

(17) Mehmed Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, İstanbul 1329, s. 104-8.

(18) *Aynı Eser*, 108-13.

(19) *Aynı Eser*, 113-8.

(20) *Aynı Eser*, 118-22.

(21) *Aynı Eser* 123-32.

(22) *Mevlevî Ayînleri*, s. VII.

düncü Sultan Mehmed, dergâha gelip âyin dinlerdi. Sonradan sadrâzam olan Amca-zâde (Köprülü-zâde) Hüseyin Paşa, Kaarî Ahmed Dede'nin dervîşi idi.

Şeyh (1679 – 1708 = 29) Nâcî Ahmed Dede, Bursa şeyhi Zihnî Sâlih Dede'ye kapılanarak Mevlevî oldu. Sonra İstanbul'a geldi. Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Ahmed Dede'ye kapılandı. Onunla hacca gitti. Dönüşte Şeyh Ahmed Dede, Mısır'da öldü. Galata'ya Arzî Mehmed Dede, şeyh oldu. Nâcî Dede ise 1660'da Beşiktaş Mevlevî-hânesi şeyhi oldu. 1662'de Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya Almanya seferinde refakat etti. 1664'te İstanbul'a dönüp Galata şeyhliğine getirildi. Ancak 1671'de Konya'daki Mevlevî Çelebisi, Nâcî Dede'yi bu görevden aldı. 8 yıl açıkta kaldı. 1679'da Yenikapı şeyhinin ölümü üzerine Yenikapı'ya getirildi. Divân sahibi şâirdir. Farsça şiirleri de vardır. 76 yaşında öldü. Son yıllarında ihtiyarlığından dolayı Pindârî Ahmed Dede'yi dergâhın meşihat vekâletine getirmişti.

Pindârî Ahmed Dede (meşihati 1708), Bolvadin'de doğdu. Bursa'ya gelip Mevlevî şeyhi Sâlih Dede-zâde Mehmed Ârif Dede'ye kapılandı. Burada dede olup İstanbul'a geldi. Galata dergâhında Gavsî Ahmed Dede'ye aşçıbaşı (Mevlevî-hâne yönetiminde yüksek bir makamın adıdır) oldu. Edirne'de Murâdiye Mevlevî-hânesi'nde de bulundu. Sonunda Yenikapı dergâhına girdi.

Şeyh (1708 – 1714 = 6) Yusuf Nesîb Dede, Konya'da Şeyh Ömer Efendi oğlu olarak doğdu. İstanbul'a geldi. Sadrâzam Siyâvuş Paşa'nın dairesine müderris oldu. 1687 sonunda Mısır'a gitti. Kahire şeyhi Kıbrıslı Siyâhî Mustafa Dede'ye kapılanıp çile çıkardı. Konya'ya geldi. Konya çelebisi (Mevlevî tarîkatinin başı) Bostân Çelebî ile 1694'

te hacca gitti. Sırasıyle Ankara (1612), Şâm (1613), Kahire (1614) Mevlevî-hâneleri şeyhi olup oradan hemen İstanbul'da Yenikapı şeyhliğine getirildi. Şair, tâlik hattâtı, müelliftir. Yerine Peçevî Ahmed Dede, Yenikapı'nın 9. şeyhi oldu. İtrî, Şeyh Yusuf Nesîb Dede zamanında ölüp, onun şeyhliğinde Yenikapı dergâhına gömüldü.

Itrî'nin hâfız olduğu hakkındaki Dr. Subhi Ezgi'nin ve neyzen olduğu hakkındaki R. Yektâ Bey'in rivayetlerini S.N. Engun kabûl etmiyor ve başka kişilerle karıştırıldığını söylüyor. İtrî'nin hacca gittiğine dair bir rivayet ise hiç yoktur. Ancak İtrî'nin neyzenliği hemen reddedilemez. Sonra Dede Efendi ve bir çok Mevlevî gibi, ney üflemeyi öğrenmiş olması daha muhtemeldir ve saz eserleri de bestelemiştir. Ancak şöhretinin neyzenlikte değil hânendelikte ve ihtimal âyîn-hânlık'ta olduğu muhakkaktır. Hâfızlığına gelince, Evliyâ Çelebî'nin bahsettiği «Buhûrî-zâde Hâfız», İtrî ise bu rivayet gerçek olabilir. İtrî'nin cami musikisine çok eğilmiş bulunması, hâfız olduğu rivayetinin derhal reddini önler.

Buhûrî-zâde Şeyh Abdülkerîm Efendi (1698?–1778 =80?)(²³), İtrî'den yarım asır genç bir ilâhî bestekâridir. Aile adının aynı olmasına rağmen, İtrî ile hiç bir münasebeti görülüyor. Günümüze Acem, Râst, Rehâvî, Uşşâk, Zâvîl makamlarından 5 ilâhî'sinin notası gelmiştir. Kocamustafapaşa Sünbülî şeyhi Nûreddin Efendi'ye kapılanmış, zâkirbaşı, Eyüb'de Şâhsultan Sünbülî tekkesi şeyhi olmuştur. «Kemter» mahlasıyla tasavvufî şiirler

(²³) TMA, I, 9b; *Türk Musikisi Lugatı*, 4b; *Sicill*, IV, 241; S.N. Engun, I, 164, 374-7, II, 714; Râmiz, *Tezkire*, Süleymâniye Küt., Es'ad Ef. Yzm., 3.873; Müstakıym-zâde, *Mecmû'a*, Süleymâniye, Es'ad Ef., 3.397; notalar.

söylemiştir. Tek gözlü idi. Çağdaşı Müstakıym-zâde, ölümüne tarih düşürmüştür.

Itrî'nin, hocaları vasıtasıyla, XVI. asrın büyük bestekârları Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (1545? - 1623) ve Şeyh Abdülalî Efendi Hâce-i Sâni (ölm. 1575?) ve onların vasıtasıyla de hocaları yoluyla Abdülkaadir Merâğî'ye (1353 - 1435) kadar meşk silsilesi yürütülebilir.

Böyle bir çevrede yetişen Itrî'nin hayatı, Saray ile bağlantılı olarak geçti. Ben Enderûn'a gençliğinde girdiğini kuvvetle tahmin ediyorum. Büyük musiki istidatlarının ve çok güzel sesli olanların yeri orası idi. Itrî bütün şöhretini, Dördüncü Sulţan Mehmed Hân'ın uzun saltanat yıllarında (1648 - 1687) kazandı.

Ancak şimdiye kadar üzerinde durulmamakla beraber, bence Itrî'nin «Küçük İmam» denen Mehmed Efendi'nin (ölm. 1675)⁽²⁴⁾ talebesi olduğu kesindir. Bu zât, Türk Musikisi'nin büyük bestekârlarından biridir. İstanbul'da doğup öldü. Yeni Cami'de nâ't-hân ve fevkalâde bir hânende idi. Her çeşitten 500'den fazla eser besteledi. Hâfız olduğu anlaşılır. Günümüze 4 parça eserinin notası geldi : Râst Devr-i Revân Kâr, Beyâtî Muhammes Beste, Beyâtî-Kürdî Evfer Beste (Ali Ufkî'nin *Mecmû'a'*

⁽²⁴⁾ TMA, II, 21a; *Türk Musikisi Lugati*, 129a; *Türkiye Tarihi*, X, 230; *Türk Ans.*, XXIII, 407b; S.N. Ergun, I, 38-9, 74, 128-9; A.Y., *Türk Şâirleri*, I, 58b, 59a; Hâfız Post, *Mecmû'a'*; 'Atrab; N. Lugal Armağanı, T.T.K., 63; Dr. Ezgi, II, 171-3, 184, IV, 25-6; *Mecmû'a'*, Konya Mevlânâ Müzesi Küt., no. 1661; *Mecmû'a'*, Mevlânâ, 2.194; Müstakıym-Zâde, *İlâhî Mecmû'ası*, Süleymâniye Küt., Es'ad Ef. Yzm., no. 3.397; *Mecmû'a'*, Ali Emîrî, 629; *Mecmû'a'*, Ali Emîrî, 658; güfte mecmuaları; yazma nota koleksiyonları.

sında notası «Mehmed Hâfız İmâm» diye kayıtlı) ve Hü-mâyûn Ağır Darb-ı Fetih Beste. Böyle muazzam bir bes-tekârdan işte elimize 4 parça geçebilmiştir. İtrî, bu zâtın ölümüne târîh düşürmüştür : Âh cem'iyet-i yârân, imamsız kaldı (1085). Manzumenin tamamı şöyledir :

*Bûlbül-i bâğ-ı cihan yâ'ni İmâm-î Kûçek
İdicek/azm-i bekaa â'leme firkat saldı*

*Erip-âvâze-i fevtî feleğê gûş-idicek
Sâzınî girye ilê zühre zemînê çaldı*

*Çünkü oldû dem-i naklî şeb-i'ıyd-î adhâ
Mürg-ı cânî umarız bahr-i necâtâ daldı*

*Fevtin-ânın göricek/Itrî dedî târîhın
«Âh cem'iyet-i yârân/imamsız kaldı»(1085)*

Kurban Bayramı gecesi (7.3.1675) öldüğü bu manzumenen anlaşılır. Hezargratlı Behcetî de düşürdüğü târîh ve 7 beyitli kıt'a'sında aşk yüzünden öldüğünü bildiriyor: Aşk-ilê zemzeme-pîrây-ı Cinân-oldun-İmâm (1085).

İşte hem Câmi, hem Dindışı musiki sahalarında büyük bir üstâd olan bu Mehmed Efendi'ye genç İtrî'nin 1675'te târîh düşürmesi, onunla ilgisini açıklar. İtrî de aynı sahalarda yetişmiştir.

İtrî, Dördüncü Mehmed sarayında ser-hânende (icrâ hev'eti şefi), padişahın nedîmi (musâhib-i şehryârî) ve Harem-i Hümayûn cariyeleri musiki hocası, Enderûn'da musiki hocası idi. Bu görevleri bir arada yapmıştır. Padişahın, arzûları yerine getirilecek derecede teveccühünü kazanmıştır. Dördüncü Mehmed, Edirne'de çok oturduğu için, İtrî'nin de yıllarca Edirne Saray-ı Hümayûnu'nda yaşadığı, Edirne'de bir evi olduğu anlaşılır. 24.8.1680 ta-

rihli bir arşiv vesikasında⁽²⁵⁾, «Buhûrî-zâde Mustafâ Çelebî» olarak adı geçen bestekârimızın, Saray-ı Hümâyûn cariyeleri musiki hocası olduğu kayıtlıdır. 1682 tarihli bir vesikada da⁽²⁶⁾ «mu'allim-i Enderûn-i Hümâyûn Hânende Buhûrî-zâde Mustafâ Çelebî yevmiyyesi 60 akça» ibaresi okunur ve günde 60 akça gibi yüksek bir maaşla Enderûn-i Hümâyûn denen Saray akademisinde musiki öğrettiği anlaşılır. Saray'dan birden fazla maaş alması muhtemeldir.

Sâlim Efendi'nin ifadesinden, Dördünoü Mehmed'in çok hediyesini ('atâyây-ı husrevâne) aldığı anlaşılır. Her bestesi için, zamanın telif ücreti karşılığı olarak padişah-tan ve Devlet büyüklerinden altın, mücevher gibi para ve hediyeler aldığı muhakkaktır. Nihayet padişah-tan bizzât, esirciler kethudâlığını istedi.

Esirciler kethudâlığı, çok yüksek gelirli bir görevdi. İstanbul'da satışı yapılan bütün köle ve cariyelerden her biri için her satışta belirli bir resim, kethudâyâ verildi. Kethudâ da, bu ticaretle uğraşan tacirlere nezaret eder ve hükûmetle ilişkilerini düzenlerdi. İtrî'nin bu görevi padişah-tan gelirinin büyüklüğü dolayısıyla istediği sanılır. Ancak zamanımıza kadar gelen ve gençliğimde üstadlarımdan (ki İtrî'nin talebesinin talebesinin talebesinin talebesinin talebesi idiler) duyduğum rivayete göre İtrî, sesi güzel cariyeleri ve musikiye istidatlı gençleri seçebilmek için bu işi istemiş! Bu rivayet bana hayli su götürür gelmişti. Bazı san'atkârların çok pahalı alışkanlıkları olduğunu, lüksü sevdiklerini, para da tutamayıp parayı savurduğunu çok iyi biliyoruz. İtrî'nin talebinin

(25) Osmanlı Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Saray, no. 877.

(26) *Bellekten*, XLI, 92-3.

sebebi bu olsa gerektir. Ancak öğrencileri anlaşılan Tekbîr ve Salât ve Nât'ın azametli bestekârına maddî endişeleri yakıştıramamışlardır. Halbuki Tekbîr besteliyen adamın da maddî ihtiyaçları, diğer insanlar gibidir. Hatâ her şeyin iyisini ve güzelini, vezirlerden, zenginlerden daha iyi bilir. Bu görevi İtrî'nin kaç yıl yürüttüğünü bilmiyoruz.

İtrî, Dördüncü Mehmed'in hal'inden (tahttan indirilmesinden) sonra, kardeşleri Üçüncü Süleyman (1687 - 1691) ve İkinci Ahmed (1691 - 1695) ile Dördüncü Mehmed'in oğulları İkinci Mustafa (1695 - 1703) ve Üçüncü Ahmed'in (1703 - 1730) saltanatlarını da gördü. En büyük bestekâr sıfatıyla onlardan da teveccüh ve alâka gördüğü, himaye edildiği, Enderûn'daki görevine devam ettiği muhakkaktır. Bu suretle herhalde 7 padişah devrinde yaşamıştır. Ancak parladığı devir, Dördüncü Mehmed'in 39 yıldan fazla süren saltanatıdır (1648 - 1687) ve İtrî bu yıllarda 8 ilâ 47 yaşları arasında olmalıdır.

İtrî'nin diğer bir hayrânı ve hâmîsi, Kırım hânı Selim Giray'dır.⁽²⁷⁾ (1634 — 22.12.1704 = 70). 4 def'a Kırım Kırım hânı oldu : 4.1671 — 2.1678 = 6, 10 + 6.1684 — 3.1691 = 6, 9 + 6.11.1692 — 2.3.1699 = 6, 3, 26 + 26.12.1702 — 22.12.1704 = 1, 11, 27 = 21, 10, 23. 27. han'dır. 23. han (4.6.1637 — 18.10.1641 = 4, 4, 14) Bahâdır Giray Hân'ın (1603? — 1641 = 38?) oğludur. Annesi, Bahâdır Giray'ın amca kızı olan Hân-zâde Hânî'dir. Hân - zâde Hânî'nin babası, büyük bestekâr İkinci Ga-

⁽²⁷⁾ TMA, II, 224a-b; *Türk Ans.*, XXVIII, 394b; Ergun, I, 47, 50, 54, 99, 129; Müstakıym-zâde, *Mecmû'a*; *Türkiye Tarihi*, VII, 11, 14, X, 58, 227, 232; Abdî Paşa, *Vekaayî-nâme*; Evliyâ Çelebî, *Seyâhat-nâme*; Râşid, *Târih*; Silâhdâr, *Nusret-nâme*; Hammer; Zeinkeisen; Iorga.

zi Giray Han'dır. Müddet bakımından Kırım hanları içinde 4. olan Selim Giray, 5 büyük Kırım hükümdarının sonuncusudur. Bağçosarayı'nda Selim Giray Han Camii'ndeki türbesinde gömülüdür. 75 çocuğu oldu ve bunlardan 10 kızı ile 13 oğlu büyüğe yetişti, diğerleri küçük öldüler. 6 oğlu han olup toplam 41 yıl, 3 ay, 29 gün Kırım tahtında kaldılar. 4 oğlu kalgay ve 2 oğlu nûred-din'liğe kadar yükseldi. Cengizogulları'nın Cuci Ulu-su'ndan olan Kırım Hanedanı (Giraylar), Selim Giray Han'dan yürüdü.

Selim Giray şairdir⁽²⁸⁾. Babası Bahâdır Giray da «Rezmî» mahlasıyla şiirler yazmıştır⁽²⁹⁾. Selim Giray, mükemmel tahsil görüp 3 Doğu dilini öğrendi. Hacı (9.1691), hâfız, Mevlevî, mesnevî - hân, müzisyen, bestekârdır. Ayrıca büyük bir asker olduğu bilinmektedir. Günümüze yalnız bir Tâhir Düyek Şuğl'unun notası gelmiştir. Musiki yolunda dedesi Gazi Giray'ın talebesinin talebesi ve İtrî'nin de musiki arkadaşıdır. Büyük bir mesen idi. Pek çok bilgin, şair, bestekâr, hattatı cömertçe himaye etti. Bunların arasında İtrî ve hocası Hâfız Post, Sepetçi - zâde Mehmed Efendi, Evliyâ Çelebi vardır. İtrî'nin en az bir defa Kırım'a gittiği şüphesizdir. Bu da muhtemelen 1687'den, Dördüncü Mehmed'in tahttan inmesinden sonra olmuştur.

İtrî'nin ölüm tarihi için Sâlim'in «1123 hudûdunda . intikaal eyledi» kaydı, en doğrusudur ve kesin ifade olduğu gibi, Sâlim Efendi de İtrî'nin hem çağdaşıdır, hem kendisinden en uzun o bahsetmiştir ve şahsen İtrî'yi tanıdığı şüphesizdir. «1123 hudûdu», 1123 yılının sonu,

(28) Şairliğinden bahseden tezkire'ler : Safâyî, Sâlim, Belîğ.

(29) Şairliğinden bahseden tezkire'ler : Safâyî, Asım.

son ayı, zilhicce ayı demektir. Bu da 1712 yılının Ocak ayına tesadüf eder. Bu hususu 1969'da çıkan *TMA*'nin ilk cildinin *Itrî* maddesinde tasrih etmiştim (ondan önce *Itrî*'nin ölüm tarihi daima 1711 olarak verilmiştir). Şeyhî, kezâ 1123'te öldüğünü yazıyor. Es'ad Efendi, '*Atrabü'l-Âsâr*'ında ve Müstakıym-zâde *Tuhfe*'sinde 1124 yılında öldüğünü söylüyorlar. Niçin? Zira *Itrî* anlaşılan 1123 yılının son günlerinde ölmüştür. Ölüm haberinin 1124'ün ilk günlerinde yayılmış ve kaydedilmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Es'ad Efendi belki gençliğinde *Itrî* ile tanışmıştır. Müstakıym-zâde ise çok sonradır. Her ikisi de *Itrî*'den sonraki neslin şahsiyetleridir. Ölüm tarihi için dayandıkları târîh mısraı gerçi 1124 toplam ebced rakamını vermektedir ama, mısra hemze'lidir ve hemze bazan târîh mısralarında hesap dışı tutulmuştur. Kaldı ki, târîh'i düşüren şair de *Itrî*'nin ölümünü bir kaç gün geç haber alarak 1124 yılı içinde öldüğünü sanmış ve mısraını bu şekilde söylemiş olabilir. Mısra şudur : Bu-hûrî-zâde'yî bûyây-ı bezm-i 'Adn-edê Allâh. Mehmed Süreyyâ Bey de, ölümü için 1123 yılını veriyor.

Itrî, mensûb olduğu Yenikapı Mevlevî-hânesi «hâricine» yani bahçesine, bahçedeki Mevlevî kabristânına gömülmüştür. Bu hususta Şeyhî'nin ifadesi kesindir. Sâlim'de ise nereye gömüldüğü yazılmıyor. Es'ad Efendi de kaydetmiyor. Ancak Es'ad Efendi'nin '*Atrabü'l-Âsâr*'ını kısaltarak yayınlıyan Veled Çelebî (İzbudak), şöyle diyor : «(Koca) Mustafapaşa Dergâhı civârında Edirnekapısı kabristân-ı kebîri köşesinde külâh-ı bülend üzerine örflü destâr sarılmış, kitâbeden hâlî sandûkalı bir

seng-i mezâr görürsünüz, o nişâne, Itrî-i üstâdın med-fen-i â'lîsidir»⁽³⁰⁾.

Veled Çelebî, bu ifadesinde yanlışmış ve sonraki bir çok kişiyi de yanıltmıştır. Hattâ, Çelebî'nin bu yazısı üzerine bazı musiki meraklıları, Kocamustafapaşa'da o yere Itrî'nin kabri olduğunu gösteren 1900'lü yıllarda bir kitabe koydurmuşlardır. Bugün de bir çok kişi, Itrî'nin kabrinin Kocamustafapaşa'da olduğunu sanıyor. Zira yayılan bir yanlışın düzeltilmesi çok zordur. Halbuki daha 1934'te Raûf Yektâ Bey bu yanlış şü şekilde düzeltilmiş bulunuyordu :

«Edirnekapısı dışarısında Itrî'ye nisbet edilen ve ön tarafına ahiren bir de taş dikilen kabir, bu zâtın (Itrî'nin) değildir. Ve Üsküdarlı Hasîb'in *Vefeyât-ı Meşâhîr* adlı eserine göre Buhûrcu Yâ'kuub isminde bir zâta âiddir. *Zeylû'z-Zeyl-i Şekaaık* müellifi (Şeyhî Efendi), Itrî'nin Mevlevî-hâne Yenikapısı hâricine gömüldüğünü yazıyor ise de, bugün oralarda Itrî nâmına dikilmiş bir taş tesâdüf olunmamaktadır».

Yukarıdaki ifadeyi 1942'de S. N. Ergun aynen nakil ve kabûl etmiştir. 1949'da H. S. Arel de '*Atrabü'l-Âsâr*'ı günümüz Türkçesi ile yayınlarken, Veled Çelebî'nin zihin karıştıran ifadesini hiç almamıştır. Buna rağmen bir çok yazıda Itrî'nin Kocamustafapaşa'da gömülü olduğu, ölümünden 200 yıl sonra bir musiki meraklısının koydurduğu yeni olduğu belli kitabeye dayanılarak, hâlâ geçmektedir. Süreyyâ Bey de *Sicill-i Osmânî*'sinde aynı

(30) *Mekteb* dergisi, no. 2, 17 receb 1311.

hatâya düşmüş ve çok müracaat edilen bir eser olduğu için, yanlışlığın yayılmasına sebep olmuştur.

Bugün Yenikapı Mevlevî-hâne bahçesine İtrî için —şânına lââyık— âbidevî bir taş diktirmek, Türk milletin vazifesidir. Kemiklerinin oralarda bir yerde yat-tığı muhakkaktır.

II

D E V R İ

Şimdi bestekârımızın nasıl bir çağın adamı olduğunu, hangi çevreden çıktığını, hangi sosyal şartlarda yaşadığını, daha yakından görelim. İtrî'nin uzun hayatını yaşadığı dönemde Türkiye'nin durumu ne idi?

İtrî'nin doğduğunu tahmin ettiğimiz 1640 yılı, Osmanlı Türk İmparatorluğunda, Dördüncü Sultan Murad'ın (saltanatı 1623 - 1640) öldüğü ve kardeşi Sultan İbrahim'in (1640 - 1648) tahta geçtiği yıldır. İmparatorluk, bir Cihan Devleti'dir. Belki yarım asır öncesindeki kudretinde değildir, bir çok müessesesi gerilemiş, belki bozulmuştur. Fakat hâlâ Cihan Devleti olduğu münakaşa edilmemektedir. Dördüncü Murad'ın katı reformlarından geçmiştir. Bütün padişahların en otoriteri olan bu genç hâkan - halife'nin devrinde, tam bir istibdat yönetiminde yaşamış, ancak yeni bir can bulmuş, bir çok müessesesi ıslah edilmiştir.

Sultan İbrahim'in yetersizliği ve ondan daha çok devlet adamlarının yetersizliği, düzenin Dördüncü Murad korkusu ile düzelir gibi olduğunu, fakat kadronun kifayetsizliği kadar sosyal şartların sanıldığından daha derin şekilde aksadığını ortaya koydu. Sultan İbrahim'in iyi başlayan saltanat yılları, gittikçe kötüleşti.

Nihayet Sultan İbrahim tahttan indirildi ve 10 gün sonra öldürüldü. Ağabeyi İkinci Osman'ın (1618 - 1622) şehid edilmesinden 26 yıl sonra, ikinci bir padişah katli görüldü. Yönetimde sarsıntı, son dereceyi buldu. Tahata, katledilen padişahın 6,5 (altı buçuk) yaşındaki büyük oğlu Dördüncü Sultan Mehmed çıkarıldı.

«Ağalar Saltanatı» başladı. Yeniçeri generallerine ağalar (ağavât hazarâtı) deniyordu. Bu cunta'ya dayanarak, çocuk padişahın baba annesi (Dördüncü Murad ile Sultan İbrahim'in annesi) Kösem Mâhpeyker Vâlîde - Sultân, nâibe-i saltanat (imparatorluk nâibesi) oldu. Dehşetli bir yolsuzluklar devri açıldı. İmparatorluk yönetimini ele geçirmek için, oğlu Sultan İbrahim'e kıyan Kösem Sultan, torunu Dördüncü Mehmed'i de ortadan kaldırmak, gelini olan padişah annesi Hadice Tarhân Vâlîde - Sultân'dan kurtulmak istedi. Bu komplo keşfedildi. Kösem Sultân öldürüldü. Ağalar ortalar kaldırıldı ve cunta yönetimi sona erdi. Tarhân Sultân, nâibe-i saltanat oldu (3.9.1651).

21 yaşında vâlîde - sultân (imparatoriçe) ve 24 yaşında Dünya'nın en kudretli devletinde saltanat nâibesi olan Hadice Tarhân Sultân, kayımvâlidesi Kösem'in aksine, şahsen sivasî ihtirası olmıyan bir genç kadındı. «Uzun boylu, nârin yapılı, mavi gözlü, altın saçlı, duru beyaz tenli» idi⁽³¹⁾. Zeki, vatansever, Devlet'e ve Hânedân'a bütün varlığıyla bağlı, kendisini yeryüzünün 1. kadını ve Dünya'daki iktidar sahiplerinin en kudretlisi mevkiine yükselten bu Devlet'e borcunu ödemeye kesin şekilde azimli idi.

⁽³¹⁾ François Petit de la Croix, *Etat Général de l'Empire Ottoman*, Paris 1695, I, 556.

Tarhân Sultân'ın nâibeliği 5 yıl sürdü ve devamlı bir arayış içinde geçti. Sonunda Köprülü Mehmed Paşa'yı, bin müşkilât ile ve Osmanlı tarihinde hiç bir başbakana verilmemiş yetkilerle teçhiz ederek sadrâzam yaptı ve nâibelikten ayrıldı (15.9.1656). Dördüncü Mehmed, 15 yaşını doldurmadığı halde, reşid ilân edildi. Köprülü'nün hiç bir işine karışmadı. Tarhân Sultân, Köprülüler'in desteklenmesi için oğlu üzerindeki bütün nüfuzunu kullandı ve artık açıkça politikaya karışmadı. Harem-i Hümayûn'u, kadınların asla devlet işlerine karışmayacakları bir şekilde düzenledi. 1656'da aynı zamanda, bir asırdır dönem dönem Devlet'e çok zarar veren «Kadınlar Saltanatı» denen çağ da sona ermiş oldu, bir daha hiç gelmedi.

Köprülü'nün 5 yıllık sadâreti, örnek aldığı Dördüncü Murad devrinin ve tedbirlerinin tekrarıdır. Ölümü üzerine oğlu Köprülü -zâde Fâzıl Ahmed Paşa, 26 yaşında, tarihimizin en genç başbakanı olarak, sadrâzam oldu (30.10.1661). Babasının dehasını tevarüs etmişti. Ancak onun gibi zalim ve cahil değildi. Âdil ve âlimdi. 15 yıl Devlet'e çok huzurlu bir devir yaşattı. Kaanûnî Sultan Süleyman çağının (1520 - 1566) geri geldiği söylendi. Ölümü üzerine (3.11.1676), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, sadrâzam oldu; Fâzıl Ahmet Paşa'nın kayın-birâderi, yaşça akrânı, çocukluk arkadaşı ve itimad ettiği vezir idi.

Viyanâ bozgunu üzerine Merzifonlu'nun düşmesiyle, (15.12.1683), 27 yıllık parlak Köprülüler Devri sona erdi. Bir kaç ay önce de Hadice Tarhân Sultân ölmüştü. Osmanlı'nın 1517 yılından beri devam eden Cihan Devleti durumu sona erdi. Gene Dünya devletleri arasında kudret ve ehemmiyet bakımından 1. idi. Ama artık eski

şevketi kalmadı. Felâket Seneleri denen ve dehşetli bir Avrupa koalisyonuna karşı yapılan 1683 - 1699 savaşları, devleti büsbütün sarstı. 1699 Karlofça Muâhedesi, savaşlara şon verdi. Osmanlı, mağlûbiyetle ve Macaristan'ın kaybiyle neticelenen bir anlaşmaya imza koydu.

Dördüncü Mehmed, 39 yıldan fazla süren bir saltattan sonra, 46 yaşında tahttan indirildi (8.11.1687). Kardeşi Üçüncü Süleyman, ölümü üzerine (22.6.1691) diğerkardeşi İkinci Ahmed, tahta çıktılar. O da öldü. Dördüncü Mehmed'in büyük oğlu İkinci Mustafa, padişah oldu (6.2.1695). Edirne Vak'ası ile tahtını kaybedinceye kadar (22.8.1703), hükümdar kaldı. Yerine 30 yaşındaki kardeşi Üçüncü Ahmed (1703 - 1730), tahta geçti.

1683'den sonra istikrarın bozulduğu söylenebilir. 1703'e kadar padişahlar, İstanbul'dan fazla Edirne'de oturdular. İtrî'nin de hayatının epey mühim bir kısmını Edirne'de geçirdiği kesindir. 1687'de efendisi Dördüncü Mehmed'in hal'inde 47 yaşlarında olan İtrî, Üçüncü Ahmed tahta oturduğu zaman 63 yaşına gelmişti. Son 8,5 yılı, bu hükümdarın devrine isabet eder.

İtrî'nin yaşadığı XVII. asrın son yarısı ile XVIII. asrın ilk yılları, Osmanlı medeniyet, kültür, edebiyat ve san'atının parlak bir dönemidir. Bir asır öncesinin büyük hükümdarları, askerleri, amiralleri, yöneticileri, devlet adamları, bu dönemde çok azalmıştır. Ama kültür adamları bakımından aynı büyük gerileme görülmez.

Devrin büyük devlet adamları Köprülü Mehmed Paşa (1578? - 1661), oğulları Köprülü - zâde Fâzıl Ahmed Paşa (1635 - 1676) ve Köprülü - zâde Fâzıl Mustafa Paşa (1638 - 1691), Köprülü damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1635 - 1683), Köprülüler ailesini ve dönemini oluşturan sadrâzamlardandır. Asker olarak Birinci Selim Giray

Han (1634 - 1704), amiral olarak kapdân-ı deryâ Mezo-
morta Hüseyin Paşa (1640? - 1701), anılmaya değer bü-
yük isimlerdir.

Klasik Türk şiirinin en parlak dönemidir. Nâîlî
(1610? - 1666) ile bu şiirin ifade kudreti, zirvesine çık-
mıştır. Nâîlî, İtrî'nin hocası Hâfız Post'un hocasıdır. Nâi-
lî'nin ölümünde İtrî, 26 yaşlarındadır ve onunla mutla-
ka tanışmıştır. Diğer bir zirve, Türk şiirinin hârika ço-
cuğu ve Rimbaud'su Fehîm'dir (1627 - 1648). Fakat bu
şairin 21 yaşındaki ölümünde İtrî, çocuktur. Fehîm, Nâîlî
ve Neşâtî'nin peyrevidir. Edirne Mevlevî şeyhi Neşâtî De-
de (1600? - 1674), tarikatî bakımından musiki ile ilgili ve
aynı halkadandır. Maalesef san'atkârlarımızın biribir-
leriyle münasebetleri hakkında daha açık şeyler söyle-
mek için elimizdeki malzemte yetersizdir. Nâbî (Urfalı
Yusuf Nâbî Efendi) (1642 - 1712) ise İtrî ile aynı yıllar-
da (ihtimal bir kaç yıl sonra) doğmuş, ondan 3 ay sonra
ölmüş, diğer bir dehâ sahibi şairdir. Bestekârdır. İtrî
ile yakından tanıştığı, belki musikide ondan faydalan-
dığı muhakkaktır. Zaten İtrî, hayatında bu şairin şiirleri-
ni bestelemiştir. Nedîm (1681 - 1730) ise İtrî'nin ölümün-
de 31 yaşında idi. İtrî, büyük şair Şeyhulislâm Yahyâ
Efendi'ye (1553 - 1644) ise yetişmemiştir.

Kâtib Çelebî'nin (1609 - 1657) ölümünde İtrî, 17 yaş-
larında idi. Tarih, coğrafya, bibliyografya, tefekkür sa-
halarında bu çok büyük isim ile tanışmak ihtimali he-
men hemen yoktur. Ama bütün çağdaşları gibi çok yeni
olan eserlerini mutlaka okumuştur. Tarihçi Peçevî İb-
rahim Efendi (Paşa)'nin (1574 - 1648) ölümünde ise İtrî
çocuktur. İtrî'nin gerçek çağdaşı Evliyâ Çelebî (1611 -
1684), onunla mutlaka tanışmış, fakat İstanbul'da pek
oturmadığı için çok görüşmemiştir, Evliyâ da müzisyen

ve hânende idi. Büyük tarihçi, bilgin ve müzisyen, Mevlî, Münecimbaşî Ahmed Dede (1631 - 1702), İtrî'nin Dördüncü Mehmed Sarayı'nda, 1687'den önce görüştüğü kişiler arasında olmalıdır. Tarihçi Mustafa Naîmâ Efendi (1655 - 1716), kezâ İtrî ile çağdaştır.

Yeni Cami ve Mısır Çarşısı'nın mimarı Mustafa Ağa (ölm. 1666), hattat Hâfız Osman Efendi (1642 - 1698), ressam Levnî (ölm. 1732) gibi Türk san'atının büyük isimleri de İtrî ile çağdaştır.

Bu dönem, Türkiye dışı Türk âlemi bakımından da zengin bir devirdir. Türkiye'den sonra en kudretli devlet, Timuroğulları'nın Hindistan imparatorluğudur. Şâh-ı Cihân (1593 - 1666) (salt. 1627 - 1658) ve oğlu Evrengzîb Âlemgîr Şâh'ın (1618 - 1707) (salt. 1658 - 1707) saltanatları, İtrî'nin hayatta bulunduğu yıllara isabet eder. İstanbullu mimar İsmail Efendi, Şâh-ı Cihân için Tâc-Mahall'i yapmış ve İstanbullu hattat Settâr Efendi, yazılarını yazmıştır.

Sonraki en kudretli devlet, Safevîler'in İran Türkmen imparatorluğudur. Güney Hindistan'da —Osmanoğulları'ndan inen— Âdil - Şâhlar'ın imparatorluğu ve Karakoyunlu Kutb - Şâhlar'ın krallığı vardır. Safevîler ve Kutb - Şâhlar Şîî'dir. Türkistan ise, Cengizogulları'ndan inme hanlıklarca yönetilmektedir. Türk olmıyan İslâm devletleri de vardır : Fas sultanlığı ve İndonezya - Malezya sultanlıkları gibi...

Böyle bir çevrede Türk Musikisi, klasisizmin zirvesine ulaşmış ve İtrî'yi yetiştirmiştir. Devrinin diğer büyük bestekârları arasında İtrî'yi, sonraki bahsimizde göreceğiz.

XVII. asrın son yarısı ile XVIII. asrın ilk yılları, Türk Musikisi ve Türk şiirinin en parlak dönemidir denebilir. Edebiyat ve ilimde de Kâtib Çelebî, Evliyâ Çelebî, Müneccimbaşı gibi zirve isimler, bu dönemin dehâlarıdır. Mimari soyluluğunu muhafa etmekle beraber, XVI. asrın imar humması yoktur. Bununla beraber 1683'ten önce, şehirleşme çok gelişmiş ve yüzlerce bayındır belde, Osmanlı imparatorluğunu şenlendirmiştir. Evliyâ Çelebî'nin *Seyâhat-nâme'si*, bu durumun aynasıdır. 1683'ten sonra bu şehirleşme bozulacaktır. Bayındırlık da, vakıfların gittikçe kaybolmasıyla geriliyecektir. İmparatorluk, hâlâ Dünya'nın en zengin ülkesidir. Rumeli ve Batı Anadolu gibi ülkelerde, İstanbul ve Edirne gibi taht şehirlerinde, o çağ dünyasının en müreffeh çizgisinde bir hayat yaşanmaktadır.

III

Ş A H S İ Y E T İ

Itrî'nin şahsiyetine, şüphesiz bestekârlığı, musiki-deki hususiyetleri ve yeri ile girmek gerekir. Önce, bu devir musikimizin bazı yönlerine ve devrin büyük bestekârlarına kısaca bakmak, Itrî'nin yerini daha iyi görebilmemizi sağlar.

XVI. asır Türk Musikisi'nin bestekârlıkta zirveleri Şeyh Abdülalî Efendi (ölm. 1575?), Hatîb Zâkirî Hasan Efendi (1545? - 1623), Kırım hânı İkinci Gazi Giray (1554 - 1608)'dır. Bunlar, Itrî'nin hocalarının hocalarıdır. Kronoloji bakımından Itrî'nin hocası «Hâfız Post» denen Mehmed Çelebî (1620? - 1694) bunları takib eder. Şeyh Ali Şîr-ü Ganî Efendi (1635? - 1714) Itrî ile tamamen çağdaştır. Çömlekçi - zâde Receb Çelebî (ölm. 1701) de öyle. «Kutb-ı Nâyî» denen Şeyh Osman Dede (1652? - 1730), Itrî'den az genç bir çağdaştır. Mustafa Çavuş (ölm. 1745?) ile Ebû - Bekir Ağa (1685? - 1759) ise ancak gençliklerinde Itrî'ye yetişmişlerdir. İkincisinin Itrî'nin talebesi olması muhtemeldir. Tab'î (1705? - 1765) ise Itrî'ye yetişmemiştir. Bu liste, en büyük bestekârlar seçilerek düzenlenmiştir.

Santûrî Ali Ufkî Bey (1610? - 1685?), Dördüncü Mehmed sarayında mutlaka Itrî ile tanışmıştır. Büyük bir

bestekâr değildir. Ama *Mecmû'a-i Sâz-ü Sözü* elimizde-
dir ve burada XVI - XVII. asırların yüzlerce bestesini
eski Batı notası ile yazmıştır. «Kantemiroğlu» denen
Prens Dimitrius Cantemir (1673 - 1727), kesin şekilde İtrî
ile tanışmıştır. Hem büyük bir bestekârdır, hem de mü-
him bir *Edvâr*'ın müellifidir. *Edvâr*'ın nazariyat kısmı
dışında, 400'e yakın peşrev ve saz semâîsinin notasını eb-
ced sistemi ile veren bir cilt vardır. Kantemiroğlu, 21
yıl İstanbul'da oturmuş (1687 - 1691 + 1693 - 1710) ve
Doğu usûlü yüksek tahsilini —İtrî'nin bulunduğu— En-
derûn-i Hümayûn'da yapmıştır.

Enfî Hasan Ağa (1670? - 1724), Kara İsmâil Ağa
(1674? - 1724), Seyyid Nûh Efendi (ölm. 1714) gibi bü-
yük söz eserleri bestekârları, Solak - zâde (ölm. 1658),
Şerif Çelebî (ölm. 1680?), Muzaffer Mustafa Efendi (ölm.
1710?) gibi büyük saz eserleri bestekârları, hep bu dö-
nemin san'atkârlarıdır. Bu listeyi uzatmanın ve XVII.
asrın son yarısının musiki tarihinin detayına girmenin
lüzumu yoktur.

İtrî'nin elimizdeki peşrev ve saz semâîlerinin, çağ-
daşı diğer saz eserlerine nisbetle bir üstünlüğü yoktur.
Onun için, onu, büyük saz eserleri bestekârları arasına
koymak mümkün değildir. Daha çok parçasının notası
günümüze gelebilseydi, daha kesin hükümlere varmak
kolaylaşırdı.

Onun için İtrî'yi dinî eserler ve dindışı eserler bes-
tekârı olarak ayrı ayrı gözden geçirmek icab eder. Dinî
eserlerini de cami musikisi ve Mevlevî musikisi (veya ta-
savvuf musikisinin Mevlevî musikisi bölümü) olarak
ayrmak faydalı olur. Dindışı bestekâr olarak, büyük
formlar (Kâr, Beste ve Semâî) bestekârı sıfatıyla gözden

geçirmek imkânımız vardır. Pek çok şarkı, hattâ türkû bestelediğini biliyorsak da, bunlardan tek örneğin notası günümüze gelmemiştir. Onun için, küçük formlu din-dışı musikideki durumu hakkında bir şey söyleyemiyorum. Ancak bu sahada da başarılı eserler vermiş bulunduğ u muhakkaktır.

Cami Musikisi'nde Itrî, Türk Musikisi'nin kesin şekilde en büyük bestekârıdır. Esasen bu sahadaki tek rakibi, —hiç olmazsa bugün elimizde mevcut notalara göre— Hatib Zâkirî Hasan Efendi'den ibarettir ki, Itrî'nin doğumundan bir müddet önce (17 yıl kadar önce) çok yaşlı olarak ölmüş, Kaanûnî devrine yetişmiş bir san'atkârdır.

Itrî'nin günümüze gelen Cami Musikisi sahasındaki parçaları şunlardır : Segâh Tekbîr, Segâh Salât-ı Ümmiye, Mâye Cum'a Salâtı, Dilkeş - Hâverân Gece Salâsı.

Bu eserlerin üstünlüğü, erişilmezliği, her birinin şaheserliği hakkında itifak vardır. Türk Musikisi'nin en üstün eseri Segâh Tekbîr'dir. Diğer cami musikisi eserleri gibi, yalnız Türkiye'de değil, bütün İslâm âleminde 3 asırdan beri okunmaktadır. Tek cümleden (bir öneş+ bir ardeş) ibaret olan bu eser, bir büyük dinin haşmet ve iradesini, beşer kudretinin en son sınırına ulaşarak, terennüm etmektedir. O kadar kunt, metin, basit şekilde inşâ edilmiştir ki, san'atkârın dehâ cür'eti karşısında insan sarsılır. Kurban Bayramı tekbîri olmakla beraber, yalnız bayram namazlarında değil, her kutsal vesileyle dillerden düşmez ve her Türk ve Müslüman ezbere bilir. Sanıyorum bu kadar basit bir kompozisyona alınmasının bir sebebi, herkesçe söylenebilmesi içindir. Salât-ı Ümmiye, kompozisyon kudreti bakımından, hemen Tek-

bîr'i takib eder. O da herkesçe benimsenmesi için basit bir musiki cümlesine sığdırılmıştır. Fakat Tekbîr'e nisbetle daha uzun ve san'atlıdır, biraz tasannû (süsleme) vardır. Kutsal eşyanın, bilhassa Peygamberimiz'e ait eşyanın (Sancak-ı Şerif, lihye-i şerife, hırka-i saâdet vs.) ziyareti sırasında okunmak için bestelenmekle berâber, Salât-ı Ümmiye, Tekbîr gibi, her kutsal törende okunur. Dilkeş - Hâverân Salât'ın, gönülleri dolduran ve gecenin sessizliğinde bir büyük ümmeti üç asır boyunca imana garkeden başarısı üzerinde münakaşa bile edilemez. Bu eserde kullanılan makam, Segâh'a nisbetle biraz komplikedir. Basit, açık, samimi bir Hüseyinî ile başlayan parça, hârikulâde bir şekilde Irâk makamına intikal ederek biter.

Üstâdım Dr. Subhi Ezgi, bu Cami Musikisi eserlerini, Hatîb Zâkirî Hasan Efendi'ye isnâd etmiş (ona ait göstermiş) ise de, doğru değildir. Esasen bu görüşünü hiç bir müzikolog kabûl etmedi. Dr. Ezgi, bir XVII. asır şairinin mıs râlarını yanlış değerlendirerek bu neticeye varmıştır. Bu yanlış anlama ile, asırlardan beri İtrî'nin bilinen eserlerin onun olmadığını söylemeye imkân yoktur. Evliyâ Çelebi'nin Segâh makamından olarak kaydettiği Tekbîr, İtrî'nindir. Gerçi bestekârını söylemiyor. Ancak bu ifade İtrî'nin Tekbîr'ini 1670'ten önce ve gençliğinde bestelediğini belirtir. San'atkârların şâheserlerini gençliklerinde verdiklerini ise biliyoruz.

Tekkelerde de okumasına rağmen Râst Sofyân Tevşih, fevkalâde bir eser olan Nühüft Ağır Düyek Tevşih, Cami Musikisi eserleri arasında sayılmak gerekir. Nühüft Durak ile Nühüft Muhammes İlâhî ise, tasavvuf musikisi parçalarıdır. Doğrudan Mevlevî Musikisi parçaları, Segâh Âyîn ile Râst Nât'den ibarettir.

Tasavvuf musikisi eserlerinde İtrî, Cami Musikisi derecesinde olmamakla beraber, gene büyük bir bestekâr hüviyetiyle görünür. Segâh Âyîn, sıkı klasik kalde-ler içinde bestelenmiş, kunt ve vakur ifadeli bir şâheser-dir. Ancak musikimizde, Segâh Âyîn'den daha güzel âyînler vardır. Râst Nât ise tamamen emsalsizdir. Bu büyük, uzun parçada, zühd, takvâ, tasavvuf duyguları, Peygamber aşkı, Mevlevî inancı, erişilmesi imkânsız bir kudretle terennüm edilir. Râst Nât, 2 asır boyunca, nât-hânlar ağzında, gittikçe değişikliklere uğrıyarak XIX. asır sonlarına geldi. Usulden çıkarılarak, usulsüz bir parça gibi fevkalâde çiçeklenerek okunmaya başlandı. Klasik musikimizin uzun ve düz seslerinin, yan seslere çarpmalar yaparak küçük notalara bölünüp okunması temayülü, bütün parçalarda görünür. Râst Nât, Cami Musikisi gibi a cappella'dır, yani saz eşliğinde okunmaz. Üstelik gelenek, tek sesçe okunmasıdır. Okuyan ses san' atkârına «nâ't-hân» (nâ't okuyan) denir. Zâkirlik (dinî musiki hânendeliği) mesleğinde ayrı bir branştır. İtrî'nin Nât'ini bizzât okuduğu, Mevlevî rivayetleri arasındadır. İsmâil Dede Efendi de, Mevlevî-hâne'de İtrî'nin nât'ini okumakla, nât-hânlık'la ün kazanmıştır. İtrî'nin Râst Nât'i, 3 asırdan bu yana, her Mevlevî Âyîni'nin başında mutlaka okunur. Güftesi Farsça, gazel şeklinde kısa bir nât'tir. Güfte, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nindir. Onun için «Nâ't-i Mevlânâ» (Mevlânâ'nın Nâti, Mevlânâ Nâti) da denmiştir. Güfteyi anlamıyan bazı yazarlarımız, güftenin Mevlânâ hakkında söylenmiş bir şiir olduğunu sanmışlardır. Halbuki Mevlânâ'nın Peygamber Efen-dimiz vafında söylediği bir şiirdir. Zaten «nâ't», Pey-

gamberimiz için söylenen şiirlere ve bu şiirlerin musiki-mizde bestelenmiş şekline verilen isimdir⁽³²⁾

Dr. Subhi Ezgi, Râst Nât'ın çiçeklenmiş (yani düz ve uzun notalar kırık seslere bölünmüş) ve usulden çıkarılmış olarak Mevlevî - hâneler'de okunan şeklini, It-rî'nin bestelediği şekliyle inşâ ederek yeniden notaya almıştır. Ancak gelenek, ilmi doğruluktan baskındır. Dr. Ezgi'nin notaya aldığı şekil bugün okunmamaktadır. Raûf Yektâ Bey'in Dr. Ezgi'den az bir müddet önce notaya aldığı, Mevlevî - hâneler'de okunan şeklin az ıslah edilmiş okunmakta, hattâ buna da riayet edilmemektedir. Sâdeddin Heper de, asrımız başlarında Mevlevî - hâneler'de okunan şekli notaya almıştır. Raûf Yektâ Bey şöyle diyor⁽³³⁾ :

«Mülga Mevlevî - hâneler'de vaktiyle yapılan mukaa-bele merâsiminde hâzır bulunmuş olanlar tahattur ederler ki, Mevlevîler dönmeye başlamazdan evvel, Mutrib - hâne denilen fevkaanî mahfilden bir dervîş, ayağa kalkar, bir Nâ't okurdu. Mübâlağasız olarak denilebilir ki, Klasik Türk Mûsikîsi'nin bütün repertuarı içinde, mânevî ve rûhânî hissiyyâtı tasvîrde, bundan daha ileri gitmiş bir parça gösterilemez. Nağmeleri o derece ruḥ - nevâz, üslûbu o kadar lâhûtî bir şâheserdir. Çok teessüf olunur ki, bu san'at âbidesi, bestekârı tarafından notaya alınmadığı için, bestelendiği târihten beri geçen 250 senede, ağızdan ağıza intikaal ettikçe, bir takım tahrî-

(32) TMA, II, 64b; *Türk Ans.*, XXV, 146a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 151b; *La Musique Turque*, 107; Ergun, II, 719-23; Dr. Ezgi, *Duraklar*, 14-26.

(33) *Mevlevî Ayînleri*, I, 1934, s. V-VI.

fâta uğramıştı. Her şeyden evvel, bu eserin bestelendiği îkaa'ın (rhytme) ismi göze çarpıyordu... Itrî'nin Nâ't'i, Mevlevîler'in tarikatlerine âid mûsikî parçalarını kıskançlıkla saklamalarındaki memdûh taassublarından dolayı, zamânımıza kadar yaşayabilmiştir... Şu kadar ki, bu kıymetli eserin bâzı yerleri, vezinsiz bir hâle sokulmuştu. Maamâfih lahnin ana hatları hiç değişmemiş ve îkaanın aslı darbları da mâlûm olduğundan, muhterem refîkım Zekâî-zâde Hâfız Ahmed Bey'le berâber, bu kıymetli eserin pek az bozulan yerlerini —Itrî'nin mûsikî üslûbuna kat'iyen dokunmadan— tâmîr (reconstitution) tecrübesinde bulunduk. Her ikimiz de bu Nâ't'i 40 seneden beri okumuş, dinlemiş ve bilhâssa en eski üstâdlardan öğrenmiş bulduğumuzdan, bu tâmîr işinde muvaffak olduğumuza ve bu hizmetimizle Itrî'nin rûhunu şâd ettiğimize, kaanî bulunuyoruz... Burada bize «bu eseri bulduğunuz gibi notaya almalı idiniz» denilir ise, bu îtirâza da şu cevâbı veririz : son 40 senelik mûsikî hayâtımızda, Mevlevî - hâneler'de, bu Nâ't'i okuyan bir çok kimseleri dinledik ki, başlıcalarının isimlerini buraya yazıyoruz : Kasımpaşalı Rızâ Dede, Kudümzenbaşı Nazîf Efendi, Âşık Mustafa Efendi, Râîf Dede, Hâfız Tahsîn Efendi, Hüsâm Dede, Bahâriyyeli Şevkî Bey, Kanber Dede ve sâire... Bunların ekserisinin okuyuş tarzlarını notaya aldık. Aralarındaki küllî mübâyenet (büyük benzezmelik) ve usûlsüzlükler, bizi hayrete düşürdü. Bi't-tabi' bunlardan hiç birini, târîhî kıymeti hâiz bir esermiş gibi, bu külliyyâta derc edemezdik. Kıymetli mesâî arkadaşım Hâfız Ahmed Bey, bu Nâ't'i, mülgaâ Yenikapı Mevlevî hânesi kudümzenbaşası meşhûr Ahmed Hüsâmeddîn Efendi'den almıştı. Bu zâtın okuyuşu, bir çok yerlerinde. Türki - Darb îkaasına aynen tevâfuk ediyordu. Bu mu-

vâfakat karşısında, eserin aslına en yakın olan şekli Ahmed Hüsâmeddîn Efendi'nin tavrı olduğuna bi-hakkın hükmettik. Binâenaleyh, bu tavrı esâs ittihâz ettik ve gaayet cüz'î rötuşlar yaparak, bu çok muhteşem mûsikî âbidesinin şekl-i aslîsine her hâlde pek yakın bir şekilde, tahrîr ve tesbîtime, muvaffak olduk».

Sadece 1 yıl sonra, Raûf Yektâ'nın yakın musiki arkadaşı Dr. Subhi Ezgi ise şunları yazmıştır⁽³⁴⁾ : «Mevlevî - hâneler'de mukaabele'lerin başında, taksîm gibi usûlsüz olarak okunmuş olan Nâ't'in en güzeli ve usûle sokulabileceği şekli, sâbık Yenikapı Mevlevî - hânesi âyîn - hânlarından Hüsâmeddîn Dede'de bulunmuş, ve ondan yazılmıştır. Mûsikî âlimi ve muktedir bestekârimız H. Sâdeddîn Bey muhibbimle bu eseri usûle sokmak ve aslına ircâ etmek için, 12 sene çalıştık. Ve yüzde doksan muvaffak olduğumuza kaaniiz. Ve bu suretle Türkî - Darb usûlümüzü de cânlandırarak Türk evlâdlarına kazandırdığımızdan dolayı, mes'ûduz». R. Yektâ Bey'in de, Dr. Ezgi ve Arel'in de Nâ't'i pek çok nât-hân'dan dinlemiş olmalarına rağmen Yenikapı nât-hânının okuyuşunu tercîh etmelerinin sebebi açıktır : İtrî, Nât'ini zaten bu Yenikapı dergâhında bestelemiş, uzun yıllar bu dergâhta bizzât okumuş ve öğretmiş, ağızdan ağıza nisbeten en doğru şekli, Yenikapı Mevlevî - hânesi'nde kalmıştır.

Dr. Ezgi, İtrî'nin cami musikisine ait eserlerini de yayınlamıştır. Evliyâ Çelebî, Salât-ı Ümmiye hakkında «makaam-ı Segâh'da 'Allâhümme salli alâ seyyidînâ...' deyü» şeklinde bir ifade kullanır (I, 30). Bu da Evliyâ'

⁽³⁴⁾ *Amelî, Nazari Türk Mûsikisi*, II, 1935, s. 50.

nın büyük eserinin müsveddelerini 1680'e doğru son şekliyle düzenlerken, bu tarihte İtrî'nin eserinin bestelenmiş bulunduğunu gösterir. Yoksa bu ifadeyi, aynı makamdan başka bir Salât-ı Ümmiye'nin 1640 yılında okunduğu şeklinde tefsir etmek, Evliyâ'yı anlamamak olur. Zira büyük seyyah müellif, bir olayı anlatırken, yıllarca sonrasına atıflar yapar.

Son halîfe İkinci Abdülmecid⁽³⁵⁾ (1868 - 1944), İtrî'nin Tekbîr'ini «Si b Majör C Hymne» Fransızca başlığını atarak, başarılı şekilde çokseslilendirmiş, Salât-ı Ümmiye için de aynı şeyi yapmıştır. Bu çoksesli şekil, yıllardan beri radyolarımızda yayınlanmaktadır.

İtrî'nin Kâr, Beste, Semâî formlarındaki dindışı büyük sözlü eserleri için estetik değerlendirmemiz şöyledir : Bestekârlığın bu sahasında İtrî, keza Klasik Türk Musikisi'nin en büyüğüdür. Nitekim Nevâ Kâr'ı, dindışı Türk Musikisi'nin en büyük şâheseridir. Dindışı (lâdinî, profan) Türk Musikisi'nde, Nevâ Kâr'daki kompozisyon dehasını aşan bir eser yoktur. Pek çok makam ve büyük usul geçkisiyle bestelenmiş, muhteşem, uzun bir eserdir. Kâr formu için bestekârlarımız, umumiyetle Farsça bir gazel'den güfteler seçmişlerdir. Eski bir gelenektir ve Merâgalı Abdülkadir'den gelir. Nevâ Kâr'ın güftesi de Hâfız'ın hârikulâde lirik bir gazel'idir.

Segâh Yürük Semâî ile Hisâr Ağır Semâî (Dil-î pür-ıztırâbım...), kısa, fakat üzerine çıkılamaz dehâ mahsûlü örnekler arasındadır. İlkinde erişilmez bir sadelik

⁽³⁵⁾ TMA, I, 10a; *Türk Musikisi Lugati*, 66a, 376a-b; *Türkiye Tarihi*, XII, 185-6, 248-9, 254-5; *Osmânoğulları ve Türk Musikisi*, 110; *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, 676-9.

içindeki vakur ifade, ikincisinde yürekleri titreten bir lirizm, dinleyeni hayran eder. Hisâr Beste'yi bunlara ilâve etmek gerekir. Bestenigâr Beste, Büselik Beste, diğer Hisâr Ağır Semâî, hep fevkalâde eserlerdir.

Tabîî İsmâil Dede Efendi'nin elimizde 300'e yakın eseri vardır. Çok çeşitli makamlarda çeşitli, çok güzel parçalardır. Ancak Dede'nin, Itrî'nin Kâr, Beste, Semâî formlarındaki en üstün eserlerine erişemediği söylenebilir. Ama bir çok eserinde, Itrî'nin sonra gelen eserlerinin derecesine çıkabilmiştir. Mevlevî Musikisi'nde ise Itrî, Nât'i ile emsalsizdir. Bu musikide asıl form, Âyîn-i Şerîf-i Mevlevî'dir. Bu formda Dede üstündür. Ancak unutulmamalıdır ki Itrî'nin günümüze yalnız Segâh Âyîn'i gelmiştir ve kaç Âyîn bestelediğini bile bilmiyoruz. Dede'nin ise biri hariç bütün Âyîn'lerinin notası elimizde dir.

Itrî'nin talebeleri vasıtasıyla tesirleri, günümüze kadar gelmiştir. Itrî'nin başlıca talebesi, Nazîm ile Ebû - Bekir Ağa'dır ve bu her iki çok büyük bestekârın eserlerinde, Itrî tesiri açıktır. Meselâ Bekir Ağa'nın Mâhûr Darbeyn Beste'sindeki Itrî edâ ve üslûbu, derhal anlaşılır.

Itrî'nin (1640? - 1712) hocası Hâfız Post (1620? - 1684), onun hocası Koca Osman Ef. (ölm. 1660?), onun hocasının hocası Şeyh Abdülalî (ölm. 1575?), onun hocası Mahmud Çelebî, onun hocası babası Abdülaziz Çelebî, onun hocası babası Merâgalı Hoca Abdülkaadir (1353 - 1435), onun hocası Rızâeddin Rıdvân - Şâh, onun hocası babası Türkî-i Tebrîzî, onun hocası Urmiyyeli Safiyyeddin Abdülmü'min (1224? - 1294)'dir.

İtrî'nin talebelerinden *Yahyâ Nazîm Çelebî* (1650? - 2.1727 = 77?)⁽³⁶⁾, aynı zamanda büyük bir şairdir. İstanbul'da doğdu ve öldü. Diğer musiki hocaları Hâfız Post, Ali Ufkî Bey, Nefirî Ahmed Çelebî (ölm. 1678), Nâbî'dir. Gençliğinde Edirne'ye gidip ora Mevlevî-hânesi şeyhi büyük şair Neşâtî Dede'ye kapılandı. Seçkin bir hânende olarak parladı. 500'den fazla eserinin 300 kadarının kuru güftesi elimizdedir. Ancak günümüze sadece 14 parça çok parlak eserinin notası gelebildi.

Hacı Seyyid Eyyübî *Ebû - Bekir Ağa* (Çavuş) (1685? 1759 başları = 74?)⁽³⁷⁾ ise, İstanbul'da doğup öldü. Enderûn'dan yetişti. Lâle Devri'nin (1718 - 1730) en büyük bestekârı olarak parladı. Saray hânendesi ve musiki öğretmeni olarak çalıştı. Şiir de yazdı. Yazdığı edvâr, bugün kaybolmuştur. Güftelerini toplayan *Mecmû'a'sı* ise elimizdedir. Günümüze 49 parça eserinin notası gelebil-

(36) TMA, II, 65b-7a'da büyük bibliyografya vardır.

(37) TMA, I, 179a-80b; *Türk Musikisi Lugati*, 46b-7a, 392a, 422a, 435a; *Türkiye Tarihi*, X, 263; *Hayat Ans.*, VI, 3.000a; *Türk Bestecileri*, 70-1; *Meydan-Larousse*, IV, 37b; *Ses San'atçıları Ans.*, 105a-b; *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, 205; *Türk Musikisi*, 90; *Tarih*, III, 361; Ergun, I, 122; Dr. Ezgi, I, 67-8, 236-7, II, 116-7, 124-5, 145-8, 157-9, 188-9, III, 204-5, 209-12, IV, 100-7; Ebû-Bekir Ağa, *Mecmû'a* (1152=1739, kendi elyazısı), İst. Ün. Küt., TY, no. 60; *Hânende*, *Gülzâr* gibi basılı ve yazma güfte mecmuaları; *Mecmû'a*, Mevlânâ Müzesi, 2.193; Arel, İ. Hakkı Bey, TRT, T. Kip, N. Atlı, Y. Öztuna, E. Berker ve emsali yazma nota koleksiyonları; *Mecmû'a* (1210=1795/6), İst. Ün. Küt., T.Y. 336; *Türk Ans.*, VI, 90a-b; İ. Hisarlı, *Musiki Mecmuası*, no. 74; *'Atrahû'l-Âsâr*, madde; R.M. Meriç, *İst. Ans.*, IX, 4.849b-51a; Enderûnlu Ahmed Refî', *Tezkire* (1131=1719), İst. Arkeoloji Müzesi Küt., no. 1.479 ve R.M. Meriç nş., *İst. Enstitüsü Dergisi*, I; *Mecmû'a*, Ali Emîrî, no 31.

miştir (1 peşrev, 1 sâz semâîsi, 1 kâr, 16 Beste, 14 Ağır ve 16 Yürük Semâî).

Bekir Ağa'nın Tanbûrî Mustafa Çavuş (ölm. 1745?), Tab'î Mustafa Efendi (1705? - 1765), Kemânî Hızır Ağa (ölm. 1760?) gibi talebelerinden, Klasik Türk Musikisi ekolü devam etti : Vardakosta Ahmed Ağa (1728? - 1794), Küçük Mehmed Ağa (ölm. 1800?), Hacı Sâdullah Ağa (ölm. 1801?). Onların talebesi de Dede Efendi nesli ve Neoklasik Türk Musikisi bestekârlarıdır. Musikimizdeki meşk silsilesi üzerinde *Dede Efendi* adlı monografimde daha geniş tafsîlât vermiştim. Baskıya verilen *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nin *Meşk Silsilesi* maddesinde ise, Safiyyeddin ve Abdülkaadir'den günümüze kadar başlıca müzisyenlerin nasıl birbirlerine bağlandıkları gösterilmiştir.

Itrî'nin şahsiyetini anlamak için, bestekârlığı dışındaki hususiyetlerinden de bahsetmek gerekir. Musikideki bilgisinin tam olduğu, hem dindışı musikiyi, hem cami ve tasavvuf (bilhassa Mevlevî) musikilerini, çok iyi bildiği, musiki nazariyâtını da çok iyi öğrendiği anlaşıyor. Kaynaklar onun, Abdülkaadir'den sonra yetişen, müzikolojide en bilgin bestekâr olduğunu ısrarla söylüyorlar. Ancak müzikoloji sahasında bir eseri yoktur. Devrinde müzikoloji de, XV. asır çizgisinde değildi. Ancak sonraki asırlar kadar da gerilememişti. Meselâ başka bir zirve olan Dede Efendi ile mukayese edersek, yalnız musikide değil, umumî kültür eğitiminde de Itrî'nin çok üstün olduğu âşikârdır. Dede, Itrî'nin ölümünden 66 yıl

sonra doğmuştur. İkisinin doğum tarihleri arasında ise yaklaşık 138 yıl vardır.

Itrî'nin çiçekçiliğe, meyveciliğe meraklı olduğu, hat-tâ «Mustafabey armudu» adıyla bir çeşit armut yetiştirdiği, günümüze gelen sözlü söylentiler arasındadır ve herhalde doğrudur. O dönemin pek çok tanınmış kişinin amatör çiçekçi olduğunu biliyoruz.

Hattat olarak Itrî, tâlik (tâ'liq) yazının bir san'at-kârı olarak, tezkirelere geçmiştir. Hocası Hâfız Post'un *Mecmû'a*'sının sonuna yaptığı ilâveler, elyazısına örnektir.

Şair olarak da tanınmıştır. Ancak Itrî mahlaslı bütün şiirler, bestekârimıza ait değildir. Fâizî'nin (ölm. 1620) *Zübdetü'l-Eş'âr*'ında geçen 1623'te ölmüş yani bizim Itrî'den önceki başka bir şair Itrî de vardır. Rızâ (ölm. 1671) *Tezkire*'sinde geçen şair, kezâ bu eski Itrî'dir. Sâlim'in müretteb divânı olduğu hakkındaki ifadesi elbette doğrudur. Ancak bugün elimizde *Divân-ı Itrî*'nin hiç bir nüshası yoktur. Dağınık mecmualarda, tezkirelerde, şiirlerine tesadüf edilmektedir. Itrî'nin elimizde bulunan şiirlerini bir araya toplayıp yayınlamak gerekir. Itrî'nin bestelediği ve bugün notaları olmıyan güfteleri de toplayıp neşretmek, hizmet olacaktır. Itrî'nin nât, tahmîs, müseddes, gazel, muammâ, târîh gibi klasik şiirleri dışında, hece vezni ile yazılmış türküleri de mevcuttur. Başarılı bir şair olmakla beraber, tabiatıyla şairliği, musiki kültürüne hizmet etmek dışında, fazla ehemmiyet arzetmez.

Itrî'nin neyzen olduğunu kabûl edebiliriz. Hâfız olması ihtimali de mevcuttur. Ancak, emsalsiz bir hânen-de olarak parlamıştır. Şeyhulislâm Es'ad Efendi'nin,

'*Atrabü'l-Âsâr* adlı bestekârlar tezkiresinde Itrî'nin sesinin çirkin olduğunu söylömesi doğru değildir. Es'ad Efendi (1685 - 1753), Itrî'nin ölümünde 27 yaşında idi ve onun son yıllarına tesadüf etmiş, ihtiyarlığında sesini kaybettikten sonra onu dinlemiştir. Bizzât bestekâr olan büyük bilgin Es'ad Efendi'nin en büyük bestekârlara bazan böyle kıskançlık eseri aleyhte isnatlarda bulunduğu vâkı'dır. Kendisi, çok seçkin bir bestekâr olmakla beraber, en büyüklerin derecesine çıkabilmiş değildir.

Itrî'nin şöhreti, edebî mazmûn'lara kadar girmiş-tir. Şair Rahmî'nin bir kasîde'sindeki Itrî'yi ima eden mazmûn'u, S. N. Ergun nakletmiştir (s. 133).

Unutulmamalıdır ki Itrî, millî musikimizin zirvesi-dir. Türk Musikisi'nin ise Türk Şiiri'nden daha üst çiz-giye eriştiği hakkında, Sâdeddin Arel ve Yahyâ Kemâl gibi iki ayrı sâhadan iki büyük dâhînin ittifak hâlinde bulunduğunu biliyoruz. Hocam S. N. Ergun da 1942'de şu satırları yazmıştır (I, 120) :

«Türk Musikisi'nin san'at mahsullerini, en kudretli divân şairlerimizin eserleri ile her zaman için makayese mümkündür. Hattâ bir bakımdan Türk Klasik Musikisi, Türk edebiyatından üstün bir mevki'dedir. Türk şairle-ri, eserlerine mahallî bir renk vermekle beraber, Acem edebiyatının nüfuzu altında kalmışlardır. Türk musiki-şinasları ise böyle bir cereyana kapılmamışlardır. Bi-lakis Arab ve Acemler üzerinde geniş mıkyaasta tesir bır-akmışlardır».

Yahyâ Kemâl Beyatlı'nın (1884 - 1958), 1940'ta yaz-dığı *Itrî* adlı gerçek poème, Türk şiirinin en üstün bir

kaç parçasından biridir⁽³⁸⁾. 24,5 beyit ve *feilâtün (fâilâtün) mefâilün feilün (fâlün)* veznindedir :

I T R î

Büyük - Itrî'ye eskiler derler,
«Bizim -öz mûsikîmizin pîri»;
O kadar halkı sevk - edip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nice bayramların sabâh - erken,
Göğü top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.

Tâ Budin'den/Irâk'a, Mısır'a kadar,
Fethedilmiş, uzak diyarlardan,
Vatan -üstünde hürr- esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yediyüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş/ihtiyar çınarlardan.

Mûsikîsinde bir taraftan dîn,
Bir taraftan bütün hayât - akmış;
Her taraftan Boğaz, o şehriyîn,
Mâvi Tunca'yla gür Fırât - akmış.
Nice seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkımız, zaferlerimiz,
Bize benzer, o kâinât - akmış.

⁽³⁸⁾ *İtrî, Rifkî Melûl Meriç'e, Akşam gazetesi, İstanbul, 1 Mayıs 1940; Y.K. Beyatlı, Kendi Gök Kubbemiz, N.S. Banarlı nş., 15-7. R.M. Meriç (1901-1934) (TMA, II, 25b), kudretli bir şair, bilgin ve müzisyendi.*

Çok zaman dinledim Nevâ Kâr'ı,
Bir terennüm ki hem geniş, hem şûh;
Dağılırken Nevâ'nın - esrârı,
Başlıyor Şark - ufuklarında vuzûh;
Mest - olup sözlerinde her heceden,
Yola düşmüş birer birer geceden,
Yürüyor fecre elli milyon rûh.

Kıskanıp gizlemiş kazâ ve kader
Belki binden ziyâde bestesini.
Bize mîrâsı kaldı yirmi eser.
Nâ't'ıdır/en mehîbi en der'ini.
Vâkı'â ney, kudüm gelince dile,
Hızlanan Mevlevî semâ'ıyla
Yedi kat/arşa çıkmış - Âyîn'i.

O ki bir ihtişamlı dünyâya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi;
Â'detâ benziyor mu'ammâya;
Ulemâmız da bilmiyor kimdi?
O eserler bugün defîne midir?
Ebediyyetde bir hazîne midir?
Bir bilen var mı? Nerdeler şimdi?

Öyle bir mûsikîyi örten - ölüm,
Bir tesellî bırakmaz - insanda.
Muhtemel görmüyor henüz gönlüm
Çok sa'atler geçince hicranda,
Düşülür bir hayâle zevk - alınır :
Belki hâlâ o besteler çalınır,
Gemiler geçmiyen bir - ummanda.

Yahyâ Kemâl Beyatlı

IV E S E R L E R İ

İtrî'nin yalnız 15 aded dindışı güfte *Mecmû'a'sı*⁽³⁹⁾ taranarak, 347 parça dindışı bestesinin güftesi, Sâdeddin Nüzhet Ergun tarafından toplanmış, fakat yayınlanmamıştır (elyazısıyla Millî Kütüphane'dedir): Bu 347 parçasının çoğu Beste ve Semâî, bir kısmı Kâr ve Şarkı olup, diğer dindışı formlar çok azdır. Başka eski güfte dergileri taranınca bu sayının 400'ün çok üzerine çıkacağına emînîm. Dinî güfteler hariç olmak üzere bu 347 parçanın makamları şöyledir :

8 Acem, 11 Acem - Aşîrân, 8 Arazbâr, 1 Arabân; 8 Baba Tâhir, 13 Beyâtî, 13 Bestenigâr; 3 Çârgâh; 14 Evc; 4 Hicâz, 9 Hisâr, 48 Hüseyinî, 3 Horâsân; 23 Irâk, 8 İsfahân; 1 Kûçek, 4 Kürdî; 6 Mâhûr, 1 Mâye, 4 Muhâlif-i Irâk, 3 Muhâlif, 5 Muhayyer, 1 Muhayyer - Sünbüle; 1 Necd, 10 Nevâ, 4 Nevâ - Aşîrân, 1 Nevrûz-i Acem, 2 Nihâvend, 5 Nîkrîz, 1 Nîşâbûr, 8 Nühüft; 4 Pençgâh, 9 Pûselik - Aşîrân, 13 Pûselik; 4 Râhatülervâh, 12 Râst, 22 Rehâvî, 1 Rekb; 12 Sabâ, 1 Selmek, 16 Segâh, 2 Sultânî - Irak, 1 Sünbüle; 7 Şehnâz; 9 Uşşâk, 3 Uzzâl; 1 makamı belirtilmemiş.

⁽³⁹⁾ İst. Ün. Küt., no. 966, 3.466, 3.533, 3.595, 3.608, 5.634, 5.641, 5.645, 5.691; Ali Emîrî., 732, 736; S.N. Ergun küt.; İst. Mecm., Hfz. Mcm., Rf. Mecm.

Bu listeden, XVII. asrın son yarısında kullanılan, sevilen ve az kullanılan makamlar hakkında da bir fikir sahibi oluyoruz. Daha pek çok makamın henüz Türk Musikisi'nde yapılmadığını, mevcut olmadığını unutmamak gerekir.

Itrî'nin 1.000'den fazla ('*Atrabü'l-Âsâr*'ın bir yazma nüshasında 2.000 : dü hezâr) bestesinden bugün zamanımıza gelip notaları elimizde bulunan parçalar 42'dir. Bu sayının hiç çoğalmaması ihtimali vardır. Zira son 20 yılda (*Türk Musikisi Ansiklopedisi*'ni kaleme aldığımdan bu yana) yeniden hayli yazma nota koleksiyonunu incelediğim ve Dede, Ârif Bey, Şevkî Bey gibi en büyükler dahil pek çok bestekârın *Ansiklopedi*'yi yazdığım zaman göremediğim hayli notasına tesadüf ettiğim hâlde, maalesef Itrî'ye ait bir tek yeni notayı bulmak mümkün olmadı. Itrî'nin elimizde notaları bulunan 42 parçası şunlardır :

Dinî Eserler :

- 1) Segâh (veya Irâk) Kurban Bayramı Tekbîri (usûlü : Durak Evferi) : Allâhü ekber, Allâhü ekber, lâ ilâhe ill'Allâh
- 2) Segâh Salât-i Ümmiyye (usûlü : Dr. Ezgi'ye göre Semâî) : Allâhümme salli alâ seyyidînâ...
- 3) Mâye Cum'a Salâtı (Durak Evferi) (güfte kezâ Arapça)
- 4) Dilkeş - Hâverân Gece Salâsı (Durak Evferi) (Arapça)
- 5) Segâh Âyîn-i Şerîf-i Mevlevî (güfte : Mevlânâ) (Farsça)

- 6) Râst Nâ't (Darb-ı Türkî) : Yâ Habîballah Resûl-i Hâlık-ıy yek-tâ tûyî (Mevlânâ) (Farsça)
- 7) Râst Tevşih (Sofyân) : Mefâtihü'l-Hudâ oldû hilâlin yâ Resûl'Allâh (Kenzî)
- 8) Nühüft Durak (Durak Evferi) : Halk - içre bir/âyi-neyim, herkes bakar, bir/an görür (Niyâzî)
- 9) Nühüft İlâhî (Muhammes)
- 10) Nühüft Tevşih (Ağır Düyek) : Sâyesî düşmez yerê bir böyle nahl-i Tûr'sun (İtrî)

Dindışı Eserler :

- 11) Nühüft Peşrevi (Sakıyl) (2 hâne, Kantemir, 192)
- 12) Nühüft Sâz Semâîsi (3 hâne)
- 13) Beyâtî Peşrevi (Evsat)
- 14) Rehâvî Peşrevi (Sakıyl) (Kevserî'de)
- 15) Nevâ Kâr (Nîm Sakıyl Değişmeli) : Gülbin-i 'ayş mî-demed, sâkı-i gül'izâr kû? (Hâfız)
- 16) Arazbâr Kâr (Muhammes) : İnçe çeşmast, inçe eb-rû, inçe khâl
- 17) Acem Nakış Beste (Lenk Fâhte) : Bir şeh ki, tâc-dârân - olmakda hâk-i râhı
- 18) Acem Yürük Semâî : Bâde-keş-i câm-ı naz, çeşm-i siyâhın mıdır?
- 19) Acem - Aşîrân Yürük Semâî : Bileydi dil gibi dil-ber, gam-i cihan nicedir

- 20) **Bestenigâr Beste** (Ağır Dar'ı Fetih) : Gamzen ki olâ sâkı-i çeşm-i siyeh-i mest (Rezmî)
- 21) **Beyâtî Beste** (Çenber) : Muhabbetin dilimî dâğdâr-eder bir gün
- 22) **Bûselik Beste** (Hafif) : Her gördüğü perîye gönül mübtelâ olur (Tıflî)
- 23) **Bûselik Yürük Semâî** : Her dîdede bir sûret-ilê cilve-nümâsın
- 24) **Dügâh Beste** (Hafif) : Gedâyız, şâha baş/eğmez dil-i âgâhımız vardır
- 25) **Hisâr Beste** (Devr-i Kebîr) : Câm, lâ'lindir senin, âyîne, rûy-i enverin (Bâkî)
- 26) **Hisâr Aksak Semâî** : Dil-i pür-ıztırâbım, mevce-i seylâbdır sensiz
- 27) **Hisâr Sengîn Semâî** : Sanman ki mugan zâhide peymâne sunarlar
- 28) **Irâk Aksak Semâî** : Nevruz - erişdi bâğa, şarâb-istemez misin?
- 29) **İsfahân Beste** (Zencîr) : Gel-ey nesîm-i sabâ, hatt-ı yârdan ne haber? (Nâbî)
- 30) **Mâhûr Beste** (Çenber) : Â'sık-oldum ben yinê bir/âfet-i mey-peykere
- 31) **Mâhûr Ağır Aksak Semâî** : Cihânî lâ'l-gün-eden si-rişk-i ergavânımdır
- 32) **Nevâ Yürük Semâî** : Hûn-i dilimî gonca-i câm-eyledi bûlbûl (Nâbî)

- 33) Nîkrîz Beste (Muhammes) : Câmî kullâb-î ser-î zül-fün çeker sende yana (Yahyâ)
- 34) Nühüft Aksak Semâî : Meobûr-i aşkı olduğumû her gören bilir (Hanîf)
- 35) Pençgâh Birinci Beste (Çenber) : Pây-i yârê düşme-ğê ağıyardan nevbet mi var? (Nâbî)
- 36) Pençgâh İkinci Beste (Fer') : Hem-sohbet-i dildâr-ile mesrûr-idik-evvel (Yahyâ)
- 37) Râhatülvâh Beste (Zencîr) : Unutdurur gamın-ol kâmrânı söyletsek (Adlî)
- 38) Râst Aksak Semâî : 'Ne bûlbülüz, ne giriftâr-ı reng-i bû oluruz (Nâbî)
- 39) Rehâvî Beste (Berefşân) : Yine ey rûh-ı musavver, kafes-î tende misin? (Enverî)
- 40) Rehâvî Aksak Semâî : «Dile mâye-i safâdır hat-ı rûy-i yâr» derler
- 41) Segâh Sengîn Semâî : Der-mevc-i perîşânî-i mâ, fâsıla-î nîst (Farsça)
- 42) Segâh Yürük Semâî : Tûti-î mû'cize-güyem, ne de-sem «lâf» değil (Nef'î)

Form bakımından bu 42 eserin tasnifi şöyledir : 10 dinî eser (5 câmî musikisi, 5 tasavvuf musikisi); 4 saz eseri (3 peşrev, 1 saz semâîsi); 28 büyük formlu dîn-dışı söz eseri (2 Kâr, 13 Beste, 8 Ağır Semâî, 5 Yürük Semâî). Bunlardan Segâh Âyîn, Râst Nâ't, Nevâ Kâr, çok uzun parçalardır.

42 eserin makam tasnifi : 6 Nühüft, 5 Segâh, 3 Hi-sâr, 3 Râst, 3 Rehâvî, 2 Acem, 2 Beyâtî, 2 Bûselik, 2 Mâ-hûr, 2 Nevâ, 2 Pençgâh, 1 Acem-Aşîrân, 1 Arazbâr, 1 Bes-tenigâr, 1 Dilkeş - Hâverân, 1 Dügâh, 1 Irâk, 1 Isfahân, 1 Mâye, 1 Nîkriz, 1 Râhatülervâh (21 makam).

Bu eserlerdeki güftelerin şairleri şunlardır :

ADLÎ (Şikk-ı sâni defterdârı Mehmed Bey) (ölm. İstan-bul, 1743) (Sâlim, *Tezkire*, s. 472-4; *TŞ*, I, 249a - 50a) : No. 37.

BÂKÎ (Rûmeli kazaskeri Mahmûd Abdûlbâkî Efen-di, Sultânü'ş-Şu'arâ) (İstanbul 1527 - İstanbul, 7.4.1600=73) (F. Köprülü, *İA*, II, 243a - 53b) : No. 25.

CELÂLEDDÎN RÛMÎ (Mevlânâ) (Belh, 30.9.1207 - Konya, 17.12.1273=66, 2, 17) (*TMA*, II, 28b) : No. 5, 6.

ENVERÎ (XVI/1. asır) (Latîfî, *Tezkire*, 95-6) : No. 40.

HÂFİZ (Hâce Şemsüddîn Muhammed-i Şîrâzî) (Şî-râz? - Şîrâz 1390) (H. Ritter, *İA*, V-I, 65b-71a) : No. 15.

HANÎF (XVII/2. asır) (Râmiz, *Tezkire*, madde) : No. 34.

ITRÎ (İstanbul, 1640? - İstanbul, 1.1712=72?) : No. 10.

KENZÎ (Manisalı Halvetî Şeyhi Hasan Efendi) (Ayaş? - İstanbul 1715) (*TMA*, I, 254b) : No. 7.

NÂBÎ (Hacı Gaffâr-zâde Yûsuf Efendi) (Urfa 1642 - İstanbul, 12.4.1712=70) (*TMA*, II, 61a) : No. 29, 32, 35, 38.

NEF'Î (Dulkadiroğlu Ömer Bey) (Hasankale 1572 - İstanbul, 27.1.1635, idam=63), (A. Karahan, *İA*, IX, 176a-8b) : No. 42.

NİYÂZÎ (Şeyh Niyâzî-i Mısri) (Malatya, 8.2.1618 - Mondros, 16.3.1694=76, 1, 7) (*Niyâzî Divânı*, 6. baskı, 1955) : No. 8.

REZMÎ (Gazi Selim Giray Hân I, Mevlevî, Hâfız, Mesnevî-hân, bestekâr, daha çok «Selim» mahlasını kullanmıştır) (Bahçesarayı 1634 - Bahçesarayı, 22.12.1704=70) (*TMA*, II, 224a-b) : No. 19.

TIFLÎ (Ahmed Çelebî) (Trabzon? - İstanbul 1661) (*İA*, XII, 234a - 5b) : No. 21.

YAHYÂ (Şeyhulislâm Zakeriyyâ Efendi - zâde Şeyhulislâm Yahyâ Efendi) (İstanbul, 1.1553 - İstanbul, 27.2.1644=91, 1) (İ.M.K. İnal, *Şeyhulislâm Yahyâ Divânı*) : No. 33, 36.

Yukarıda gösterilen 42 parçadan bazılarının güfteleri şöyledir :

Râst Nâ't

Usûl : Darb-ı Türkî (18/4)

Şiir : Mevlânâ

Form : Gazel (Nâ't)

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Yâ Habîb'Allah, Resûl-i Hâlik-ıy yektâ tûyî
Ber-güzîn-i Zü'l-Celâl-i pâk-ü bî-hemtâ tûyî

Nâzenîn-i Hazret-i Hak, sadr-ü bedr-i kâinât
Nûr-i çeşm-i enbiyâ, çeşm-i çerâğ-î mâ tûyî

Der-şeb-i Mî'râc bûdê, Cebra'îl-ender-rikâb
Pâ-nihâdê ber-ser-î nüh-künbed-î hadrâ tûyî

Yâ Resûl'Allah, tû dâni ümmet-ânet/âcizend
Reh-nümâ-yî â'cizânî bî-ser-û bî-pâ tûyî

Serv-i bustân-i risâlet, nev-bahâr-î mâ'rifet
Gülbün-i bâğ-î şerî'at, sünbül-î bâlâ tûyî

Şems-i Tebrîzî ki dâred, nâ't-i Peygamber zi-ber
Mustafâ vû Müctebâ, an Seyyid-î â'lâ tûyî

«Ey Allâh'ın Sevgilisi! Eşsiz Yaradıcı'nın elçisi (re-sûlû) sensin. Allâh'ın seçtiği, pâk ve benzersiz olan sensin.

Hak Taâlâ'nın nazlısı, evrenin ayı ve göğsü (merkezi); peygamberlerin gözü nûru, bizim de gözümüzün ışığı sensin.

Mîrâc Gecesi, Cebrâîl rikâbında; dokuz kat yeşil kub-beye ayak basan sensin.

Ey Allâh'ın Elçisi! bilirsin ki ümmetin âcizdir. Baş-sız, ayaksız (çaresiz) zavallıların yol göstericisi sensin.

Peygamberlik bahçesinin servisi, hüner (âleminin) bahârı; şerîat bağının gül fidanı, yüce sünbül sensin.

Şems-i Tebrîzî, Peygamber'in nâ't'ini ezberlemiştir; Mustafâ ve Müctebâ, yüce efendimiz sensin.»

Segâh Âyîn

Usûl : 1 : Devr-i Revân (14/8)

2 : Ağır Evfer (9/4)

3 : Devr-i Kebîr (28/4) ve Yürük Semâî (6/8)

4 : Ağır Evfer (9/4)

Şiir : Mevlânâ

Form : Gazel, rubâî

Selâm-ı Evvel (Birinci Selâm)

Ey/â'sık-ı rûy-i tû hezârân-â'sık
Rû-gerde be-sû-yi tû hezârân-â'sık
Tenhâ ne menem/â'sık-ı rûy-i tû ki hêst
Der-her-ser-i mûy-i tû hezârân-â'sık

«Cemâlinin binlerce âşıkı var
Vuslat deminin binlerce âşıkı var
Bir ben değilim yüzüne âşık olan
Saçının her kılının binlerce âşıkı var»

Ey sûf-i ehl-i safâ, ez-can bi-gû Allâh Hû
V'ey/â'sık-î 'ışk-î vefâ, ez-can bi-gû Allâh Hû
Hâhî ki cümlê can şevî, tâ lâyıkk-î cânân şevî
Tû herçi hâhî an şevî, ez-can bi-gû Allâh hû
Dünyâ rehâ kün dîn bicû, dest ez-hemê â'lem bişû'
Nê an bi-gû, nê in bi-gû, ez-can bi-gû Allâh Hû

«Ey tarîkat meclisinin tasavvuf âşıkı, candan de bir
Allâh Hû

Ey vefâ aşkının âşıkı, candan de bir Allâh Hû
İste ki cümle cân olasın, cânâna lâyıkk olasın

Ne istersen bulasın, candan de bir Allâh Hû
Dünyâyı bırak, dîn ara, âlemi gönlünden at
Sana ne o, ne bu lâzım, candan de bir Allâh Hû»

Men bende-i sultânem, sultân-ı cihan-bânem
Zan dem ki ruhaş dîdem şûride vü hayrânem
Men/ô şüdem-ô men şüd, ez-cân-ü dilem ten şüd
Peyveste çirâ bâşed, in nâle vü efgaanem

«Ben Sultân'ın bendesiyim, cihan sultânıyım
Yanağını (yüzünü) gördüm görelî delî ve hayrânım
Ben o, o ben oldu, can ve gönlüm ten oldu
Niçin daima bu benim inleyiş ve feryadım»

Ey zi-hicrân-û firâkat/âsman bigrîste
Dil meyân-î hun nişestê 'akl-ü can bigrîste
Cebrâil-û kudsiyan-râ bâl-ü per-hâ sûhte
Enbiyâ vü evliyâ-râ dîdegân bigrîste
Ey dirîğâ ey dirîğâ ey dirîğâ ey dirîğ
Ber-çünan çeşm-î 'ıyan çeşm-î keman bigrîste

«Ey firkat ve hicrânından gökler ağlayan
Gönül kana boğuldu, akıl ve can ağladı
Cebrâil'in, meleklerin kol ve kanatları yandı
Peygamberlerin, velîlerin gözleri (kan) ağladı
Ey yazık, eyvâh yazık, eyvâh yazık, ey yazık ki
Böyle yay gibi açılmış nice gözler ağladı»

Selâm-ı Sâni (İkinci Selâm)

Ey/â'sıkaan-ey â'sıkaan-ez-â'lem-î cân-âmedem
Ser-der-füken can der-taleb-cûyâ-yı cânân-âmedem
Ey mutribân-ey mutriban savt-ez-nevâ âverdeem
Çün/'andelib-ez-şevk-ı gül her dem gazel-hân-âmedem

Düş-ber-dergâh-ı 'izzet kûs-i sultânî zedem
Hayme ber-bâlâ-yi dârü'l-mülk-i Rabbânî zedem

«Ey âşıklar, ey âşıklar, cân âleminden geliyorum
Baş kaydından kurtulmuş, can isteğinde, cânânı arıyorum
Ey mutrıblar, ey mutrıblar, sesim nevâ'dan yükseliyor
Bülbül gibi gülün şevkiyle her dem gazel söylüyorum

İzzet dergâhının omuzunda hâkanlık kûsu çaldım
Rabb'in mülkünde çadır kurdum»

Selâm-ı Sâlis (Üçüncü Selâm)

Hû zenem ber-kudsiyan her şeb zi-dil hû zenem
Ber-cemâl-i Hak hemê yâ Hû vü yâ men hû zenem
Dil çü cây-i Hak büved, Hak bâ-menest-û men be-Hak
Hak ve-Hak vâsıl şüdê ber -hıyşiten hû hû zenem

«Hû derim her gece gönülden meleklerle hû derim
Hakk'ın cemâline Yâ Hû ve Men Hû derim
Gönül Hak yeri oldu, Hak benimle, ben Hakk ileyim
Hak Hakk'a ulaştı, ben kendi kendime Hû derim»

Dilâ nezd-i kes-i binşin ki ô ez-dil haber dâred
Be-zîr-i an dirahtî rev ki ô gül-hây-i ter dâred
Binâl-ey bülbül-i destan ki zîrâ nâle-i mestân
Meyân-i sahare vü hârâ eser dâred/eser dâred

«Ey gönül, gönülden haber veren bir kişinin yanında otur
Çiçekleri taze açan bir ağaç altında ol
Haykır ey destân söyleyen bülbül, zîrâ mestlerin haykırışı
Kaya ve mermere bile tesir eder»

Ey ki hezâr-âferin bû nice sultân-olur
Kuulu olan kîşiler husrev-ü hâkaan-olur

Her ki bugün Vêled'ê inanuben yüz süre
Yoksul-isê bâ-y-olur, bâ-y-ise sultân-olur

«Bin âferîn o nice sultân olana ki
Kulu olan kişiler husrev ve hâkaan olur
Bugün her kim Sultân Veled'e inanıp yüz sürers
Yoksulsa zengin olur, zenginse sultân olur»

Ey/'ışk-ı tû bigrifte serâpây-i dilem
V'ey vasl-i ruhat keşte temennây-i dilem
Ger dâd-i dilî suhte-i men nedihi
Eyvây dilem vâ-y dilem vâ-y dilem

«Ey aşkı baştanbaşa gönlümü dolduran
Ey yüzünün görünmesi gönlümün isteği olan
Eğer yanmış gönlümün hakkını vermezsen
Eyvâh gönül vâh gönül vâh gönül»

Ey keşte fidây-i tû serâpây-i dilem
Şüd zülf-i çü hindû-y-i tû me'vây-ı dilem
Ger hindû-y-i zülf-ü tû dilem vâ nedihet
Ey vâ-y dilem vâ-y dilem vâ-y dilem

«Ey gönlümün baştanbaşa fedâ olduğu
Kapkaranlık saçın gönlüme yuva oldu
Kapkaranlık zülfünü gönlüme açmazsan
Yazık gönlüme, yazık gönlüme, yazık»

Her/âh ki ez-derd-i dilem mîşinevî
Ez/âh-i dilet gird-kilem mîşinevî
Ger gûş be-hâl-i dil-i men bâz küni
Dâim zi-dilem dilem dilem mîşinevî

«Gönlümden çıkan her âhı dinle
Ki gönlünün âhını dinliyesin

Gönlümün hâline kulak tutarsan
Gönül den bu gönlün sesini dinlersin»

Ey 'ışk-ı tû biksüste per-ü bâl-i dilem
Nâmed zi-cihan derd nigû fâl-i dilem
Ey cân-i dilem bipürs-ahvâl-i dilem
Hâl-i dil-i kes mebâd çün hâl-i dilem

«Ey aşkıyle kolsuz, kanatsız kaldığım
Gönül falım cihanda dertten başka bir şey göstermiyor
Ey gönlümün cânı, gönlümün hallerini bir sor
Gönlümün hâli, kimsenin gönlündeki hâle benzemez»

Tâ ez-ser-i kûy-i tû makaamest 'merâ
Der-sâgar-i dîde hun müdâmešt merâ
Ez-vasl-ü firâk-ı tû künûn-âzâdem
Ez-tû gam-ı 'ışk-ı tû temâmešt merâ

«Bulunduğun yer bana makam olalı
Göz kadehimde kan bana eşlik ediyor
Beni yakınlığından da, uzaklığından da âzâd et (ki)
Aşkının ele mi (zâten) beni tamam etti»

Selâm-ı Râbî' (Dördüncü Selâm)

Ey/â'sıkaan-ey/â'sıkaan-an kes ki bîned rûy-i ô
Şûride kereded/'akl-i ô âşüfte kereded hûy-i ô

«Ey âşıklar, ey âşıklar, kim görse onun yüzünü
Çıldırır, aklını yitirir, âşüfte olur, huyunu değiştirir»⁽⁴⁰⁾

⁽⁴⁰⁾ Mevlânâ gibi mutasavvıf bir şairin şiirlerini dilimize nakletmek mümkün değil. Ancak meallerini vermeye çalıştım. Mânâyı genişletmekten sakındım. Tasavvuf benim saham olmadı için tercümede kusurlarım olabilir.

Râst Tevşîh

Usûlü : Sofyân (4/4)

Şiir : Kenzî

Form : Gazel(nâ't)

Vezin : Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Mefâtihü'l-Hudâ oldû hilâlin yâ Resûl'Allâh
Mesâbihü'd-dücâ nûr-î cemâlin yâ Resûl'Allâh

Yazaldan kalbimê hüsnün kitâbın Hazret-î Mevlâ
Benî mest-eyledî fikr-û hayâlin yâ Resûl'Allâh

Aceb mî her seher nâlê edersê andelîb-î dil'
Nevâ-sâz-î gülistandır mekaalin yâ Resûl'Allâh

Habîbâ nâr-ı firkatlê kulun Kenzî harâb-oldu
Emâret/eyledî ıyd-î visâlin yâ Resûl'Allâh

Nühüft Durak

Usûlü : Durak Evferi (21/4)

Şiir : Niyâzî

Form : Gazel(ilâhî)

Vezin : Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Halk-içre bir/âyîneyim, herkes bakar, bir/an görür
Her nê görür kendî özün ger yahşı ger yâman görür

Şol câhil-û nâdânı gör, örter Hak'î inkâr-edip
Kâmil/olan kâmillerin her bir sözün burhan görür

Tutdû rikâbın/â'rifin nîcê salâtıyn-î üvel
Kâmil/olan sultânı gör, dervîşi ol sultan görür

Dêdi ulûlar levn-i mâ levn-î inâdır şübhesiz
Kaanâ boyanmış göz hemin Nîl-û Fırât'î kan görür

Ol dilberin Mehdî adî, sükkerdürür halkaa tadı
Mısırî çeker bû mihnetî ol râhatî Rahman görür

Nühüft Tevşih

Usûlü : Ağır Düyek (8/4)

Şiir : İtrî

Şekil : Gazel(nâ't)

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Sâyesî düşmez yerê bir böyle nahl-î Tûr'sun
Mühr-i â'lem-gîrsin, başdan/ayâğâ nûrsun

Târik-î gülzâr-ı â'lem, mâlik-î mülk-î adem
Münkirînê mahz-ı mâtem, mü'minînê sûrsun

Sensin-ol şâh kim Süleyman'lar kapındâ mûrdur
On sekiz bin/â'lemê hükmetmeğê me'mûrsun

El benim, dâmen senin, ey Rahmeten-li'l-â'lemîn
Şöhretim, ısyân benim, sen, afv-ilê meşhûrsun

Pâdişâh-î evvelîn-û kible-gâh-î âhırîn
Evvel-û âhır, İmâmü'l-enbiyâ mezkûrsun

Yâ Resûl'Allâh-umârım diyesin rûz-î cezâ
Gerçi cürmün çokdur-ammâ İtriyâ mağfûrsun

Usûlü : Nîm Sakıyl (Değişmeli)⁽⁴¹⁾

Şiir : Hâfız-ı Şîrâzî

Şekil : Gazel

Vezin : Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün

Gülbün-i 'ayş mîdemed, sâkı-i gül-'izâr kû?
Bâd-ı bahâr mîvezed, bâde-i hoş-güvâr kû?

Her gül-i nêvz gülruhî bâd hemî dehed velî
Gûş-i sühan şinev kücâ, dîde-i î'tibâr kû?

Meclis-i bezm-i 'ayş-râ gaaliye-î merâm nîst
Ey dem-i subh-ı hoş-nefes, nâfe-i zülf-i yâr kû?

Ey şâhid-i kudsî ki keşed bend-i nikaabet
V'ey mürğ-ı behişti ki dehed dâne vü âbet⁽⁴²⁾

«İşretin gül fidanı yeşeriyor, gül yanaklı sâkî nerede?
Bahar yeli esiyor, lezzetli içki nerede?

Her açılan gül, bir gül yanaklıyı hatırlatıyor
Söz duyan kulak yok, ibret gözü nerede?

(41) Nîm Sakıyl (24/4) — Sakıyl (48/4) — Nîm Sakıyl (24/4) — Şarkı Devr-i Revânı (26/4) — Remel (28/4) — Sengîn Semâî (6/4) — Devr-i Kebîr (28/4) — Berefşân (32/4) — Yürük Muhammes (32/8) — Yürük Nîm Sakıyl (24/8) (krş. Dr. S. Ezgi, I, 107-11).

(42) Bu beyit, Hâfız'ın başka bir gazel'inin matlaı olup vezni Mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün'dür. İlk gazel 7 beyittir, It-rî ilk 3 beyti bestelemiş.

İşretler bezminin meclisinin arzusu'nun hoş kokusu yok
Ey hoş nefesli sabah yeli, sevgilinin saçının misk kokusu
nerede?

Ey kutlu sevgili, yüzünün örtüsünü kim açıyor?
Ey Cennet kuşu, sana kim yem ve su veriyor?»

Acem Nakış Beste

Usûlü : Lenk Fâhte (10/4)

Formu : Gazel

Vezni : Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün

Bir şeh ki, tâc-dârân-olmakda hâk-i râhı
Ben gîbi bir gedâyâ müşkil/anın nigâhı

Â'sıkların yüzûnê çerhî siyâh-edersin
Gâhîce sen giyersin bû atlas-î siyâhı

Acem Yürük Semâî

Usûlü : Yürük Şemâî (6/4)

Formu : Gazel

Vezni : Müfteilün fâilün müfteilün fâilün

Bâde-keş-î câm-ı naz, çeşm-i siyâhın mıdır?
Sâkı-i bezm-î füsün, rezm-i nigâhın mıdır?

Acem-Aşîrân Yürük Semâî

Usûlü : Yürük Semâî (6/4)

Formu : Gazel

Vezni : Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (fâilün)

Bileydi dil gibi dilber, gam-î cihan nicedir

Bileydi çâşni-î şîve-î beyan nicedir

Şikâyetin sakın-ey nâle duymasın dildâr

Zamân-olâ diye şâyed, o dâstan nicedir

Bestenigâr Beste

Usûl : Ağır Darb-ı Fetih (88/2)

Şiir : Rezmî

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün

Gamzen ki olâ sâkı-i çeşm-î siyeh-î mest

Mest-etmeye uşşâkı yeter bir nigh-î mest

Rezmî hazer-et, ol saçı Leylâ nighinden

Şeydâ eder-insânı o çeşm-î siyeh-î mest

Bûselik Beste

Usûl : Hafîf (32/4)

Şiir : Tıflî

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlû fâilâtü mefâilü fâilün

Her gördüğü periye gönül mübtelâ olur
Ammâ demez ki sonra görünmez belâ olur

Düş sâye gibi pâyine ol nahl-i nevresin
Bir gün/olur ki meyve-i mihr-û vefâ olur

Bûselik Yürük Semâî

Usûl : Yürük Semâî (6/8)

Fórm : Gazel

Vezin : Mef'ûlû mefâilü mefâilü feûlün

Her dîdede bir sûret-ilê cilde-nümâsın
Bin renge girer bûkalemun reng-i cefâsın

Gamzen gibi hem nûkte-i râz-î dile mahrem
Nezzâre-i â'sık gibi hem râz-küşâsın

Dügâh Beste

Usûl : Hafif (32/4)

Form : Gazel

Vezin : Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Gedâyız, şâha bâş-eğmez dil-î âgâhımız vardır
Fakıyr-îsek ne gam beyler, ganî Allâh'ımız vardır

Dehân-adlî senin der-bend-i havfın vâr-isê ey dil
Bizim, aşk-uu muhabbet gîbi çok hem-râhımız vardır

Hisâr Beste

Usûl : Devr-i Kebîr (28/4)

Şiir : Bâkî⁽⁴³⁾

Form : Gazel

Vezin : Fâîlâtün fâîlâtün fâîlâtün fâîlün

Câm, lâ'lindir senin, âyîne, rûy-î enverin
Âdı var câm-ı Cem'in, âyîne-î İskender'in

Kâh-i hüsn-î yâre bak, seyr-et ham-î ebrûsunu
Âdın-anmâ tâk-ı Kîsrâ ile kasr-î Kayser'in

Nûş-eden câm-î lebin, ölmekden-aslâ gam yemez
Kim humârî olmaz-ey sâkıy, şerâb-î Kevser'in

Nâr-ı âhımdan hazer kıl, ey sipihr-î pîrezen
Dûtuşur bir gün sakın, ol/âsmânî çenberin

Bir/içim sû istedi hicrinde Bâkıy haste dil
Vermedi kat'â cevâb-ânâ, dayandı hançerin

⁽⁴³⁾ Bu muhteşem gazel'in İtrî 1. ve 3. beyitlerini bestelemiş, *Divân-ı Bâkî*'den tamamını aldım (S.N. Ergun nş., 1935, s. 303-4; Rudolf Dvorak nş., I, Leiden 1908, s. 270-1).

Hisâr Aksak Semâî

Usûl : Aksak Semâî (10/8)

Form : Gazel

Vezin : Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Dil-i pür-ıztırâbım mevce-i seylâbsız sensiz
Dü çeşm-i hun-feşânım halka-i girdâbdır sensiz

Metâ'-i zindegî bâr-oldu, dûş-i câna hicrinle
Dil-i şûrîde-hâlim şöyle kim, bî-tâbdır sensiz

Irâk Aksak Semâî

Usûl : Aksak Semâî (10/8)

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün

Nevrûz-erişdi bâğa, şarâb-istemez misin?
Sâkıy bu bezme mest-ü harâb-istemez misin?

Sad pâre eyle sînemi hûn-eyle bağrımı
Bezm-i şarâba kanlı kebâb-istemez misin?

Isfahân Beste

Usûl : Zencîr (120/4)

Şiir : Nâbî

Form : Gazel

Vezin : Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Gel-ey nesîm-i sabâ, hatt-ı yârdan ne haber?
Gelir mi kaafîl-i müşk-bârdan ne haber?

Şemîm-i zülfüne âmâdedir meşâm-ı ümîd
Ne gûne cünbüşü var rûzgârdan ne haber?

Mâhûr Ağır Aksak Semâî

Usûl : Ağır Aksak Semâî (10/4)

Form : Gazel

Vezin : Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

Cihânî lâ'l-gûn-eden sirişk-i ergavânımdır
Gözüm yâşın füzûn-eden/o serkeş nev-civânımdır

Kaşın kasdî ziyân-etmek revâ mî bû ne kaan-etmek
Yolundâ terk-i cân-etmek hayât-i câvidânımdır

Nevâ Yürük Semâi

Usûl : Yürük Semâi (6/8)

Şiir : Nâbî

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün

Hûn-î dili mey, goncayı câm-eyledi bûlbûl
Bezm-î gülü nâleyle tamâm-eyledi bûlbûl

Her nâlede bir nahl-i gülê kondu safâdan
Her nağmede tebdîl-i makaam-eyledi bûlbûl^(43a)

Nîkrîz Beste

Usûl : Muhammes (32/4)

Şiir : Yahyâ⁽⁴⁴⁾

Form : Gazel

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Cânı kullâb-î ser-î zülfün çeker senden yana
Kûşe-î çeşmin ne var, olsâ eğer benden yana

(43a) Arkadaşı Nâbî'nin bu gazel'ini İtrî tahmîs etmiştir, bu kitabın sonunda tamamını aldım.

(44) Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin bu gazel'inin İtrî 1. ve 2. beyitlerini bestelemiştir; *Divân*'dan (İbnülemin nş., İst. 1334, s. 95-6) tamamını alıyorum.

Gonca-î lâ'lin, gül-î rûyin görenler neylesin?
Ey boyû servim, varıp bir dâhi gülşenden yana

Ol sehî kaddî görenler hançer-î zerrîn-ile
İltifât-etmez çemendê serv-ü sûsenden yana

Zâhidî tercîh-eder mî rinde, sâhib-tab'-olan
Dinledim güftârınî vâ'zında kûdenden yana

Korkarım Yahyâ ki pûlâd-olsa dâ te'sîr-eder
Tîz-i âhım kim varâ ol kalbi âhenden yana

Nühüft Aksak Semâî

Usûl : Aksak Semâî (10/8)

Şiir : Hanîf

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün

Mecebûr-i aşkı olduğumû her gören bilir
Bilmez/o şûhu bilmeyen - ancak bilen bilir

İdmân-ı aşkınî görün(*) hayfâ ne çilledir
Hampâzesin, o kaaşı kemânın çeken bilir

(*) Son hecede vezin bozuk.

Pençgâh Birinci Beste

Usûl : Çenber (24/4)

Şiir : Nâbî

Form : Gazel

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Pây-i yârê düşmeğê ağıyardan nevbet mi var?
Şâyesindê nahl-i ümmîdin meğer râhat mi var?

Geh gümân-î hicr-ü geh dehr-î sitem kim bâr-ı gam
Â'sık-î fersûde bâzû çekmeğê tâkat mi var?

Pençgâh İkinci Beste

Usûl : Fer' (16/4)

Şiir : Yahyâ

Form : Gazel

Vezin : Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün

Hem-sohbet-i dildâr-ile mesrûr-idik-evvel
Bir bahtı müsâid diye meşhûr-idik-evvel

İşkeste-sifâl-ile mey-içsek nola şimdi?
Gayret-fiken-î kâse-i fağfûr-idik-evvel

Râhatülervâh Beste

Usûl : Zencîr (120/4)

Şiir : Adli

Form : Gazel

Vezin : Mefâilün feilâtün mefâilün fâlün

Unutdurur gamın-ol kâmrânı söyletsek
Ne gam/olur bize râz-î cihânı söyletsek

Olurdu 'Adli-i zârın meşakkatî mâ'lûm
Şehâ felekde dil-i nâtüvânı söyletsek

Râst Aksak Semâî

Usûl : Aksak Semâî (10/8)

Şiir : Nâbî

Form : Gazel

Vezin : Mefâilün feilâtün mefâilün feilün.

Ne bülbülüz, ne giriftâr-ı reng-i bû oluruz
Bu bâğdâ yine gülçîn-i ârzû oluruz

Nigâh-ı hışm-ile mir'âtı kalbim-etme şikest
Seninle ey yüzü gül belki rû-be-rû oluruz

Rehâvî Aksak Semâî

Usûl : Aksak Semâî (10/8)

Form : Gazel

Vezin : Mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün

«Dile mâye-î safâdır hat-ı rûy-i yâr» derler
«Kişiniñ komaz dilindê gamınî bahâr» derler

O nihâl-i bâğ-ı işvê sana dâ eder temâyül
«Dile mâye-î safâdır hat-ı rûy-i yâr» derler

Segâh Yürük Semâî

Usûl : Yürük Semâî (6/8)

Şiir : Nef'î⁽⁴⁵⁾

Form : Gazel (fahriye)

Vezin : Fâilâtün feilâtün feilâtün feilün (fâlün)

Tûti-î mû'cize-güyem, ne desem «lâf» değil
Çerh-ilê söyleşemem, âyinesî sâf değil

«Ehl-i dildir» diyemem, sînesi sâf-olmayana
Ehl-i dil, birbirinî bilmemek-insâf değil

Yine endîşe bilir kadr-i dür-î güftârım
Rûzgâr-ise denî, dehr-ise sarrâf değil

Girdi miftâh-ı der-î genc-i ma'ânî elime
Â'lemê bezli-güher/eyleşem-itlâf değil

Levh-i mahfûz-i sühandır dil-i pâk-î Nef'î
Tab'-ı yâran gibi dükkânçe-i sahhâf değil

⁽⁴⁵⁾ İtrî, 1. ve 2. beyitleri bestelemiştir.

V

K A Y N A K L A R

Şeyhî'nin (Şeyh Mehmed Ef. b. Şeyh Hasan Ef.) (1667 - 1732), Lâle Devri'nin (1718 - 1730) hemen başında kaleme aldığı *Vekaayi'l - Füzelâ*, İtrî'nin ölümünden bir kaç yıl sonra kaleme alınmış ve biyografisi ihtimal İtrî hayatta iken tesbit edilmiştir. *Zeyl-i Zeyl-i Atâyî* diye de tanınır, zîrâ *Şekaak* zeyllerinden biri ve âbidevî bir biyografi ansiklopedisidir. 1633 - 1718 arasında ölen Osmanlı bilgin ve şeyhlerinin biyografileridir. Basılmamış olması hayrete değer eserlerden biridir. Bazı yazmaları : Topkapı Sarayı, Revân, 1.445, 1.446, 1.447, 1.448, 1.455, Hazîne, 1.108, 1.109, Emânet Hazînesi 1.210, 1.211, 1.212, İstanbul Üniversitesi Küt., T.Y., 81, 2.489, 3.216, 1.535, Bâyezid, 2.361-2, Nûrosmâniye, 3.312-3, 3.453. İtrî'den şöyle bahseder :

«İlm-i edvârda mâhir, ve fenn-i mûsikîde akrânı nâdir olmağın, merhûm Sultân Mehmed Hân Gaazî Hazretleri'nin meclis-i hümayûnlarına dâhil, ve bî-nihâye ih-sân-ü atâya nâil olduğundan mâ'adâ, kendi arz-ı hâli mü'cibince, bâ-hatt-ı hümayûn-i sa'âdet-makrûn, ber-vech-i te'yîd, esîrciler kethudâsı unvânını î'tâ buyurmuşlar idi....».

Bizzât bestekâr ve tek musikişinaslar tezkiresinin müellifi olan Şeyhulislâm Ebû-İshâk-zâde Mehmed Es'ad

Efendi (1685 - 1753) (TMA, I, 198b - 200a), '*Atrabü'l-Âsâr fî Tezkireti 'Urefâ'l-Edvâr* adlı *Tezkire-i Hânendegân* ve *Tezkire-i Mûsikişinâsân* da denen eserini, gene Lâle Devri'nde yazıp Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşa'ya ithâf etmiştir. Yazmaları çoktur (İst. Ün. Küt., T.Y., 1.739, 5.229, 6.204, 6.205....). Veled Bahâî Ef. (Veled Çelebi İzbudak) biraz kısaltıp bâzı ilâvelerle *Mekteb* mecmuasında yayınlamıştır (III, no. 1-7, İstanbul, 1311=1893/4). S. Arel de bugünkü Türkçe ile ve tarihî bilgi vermeyen edebî ifadeleri almayarak *Musiki Mecmuası*'nda neşretti. Asıl metnin basılması gerekir. Burada Es'ad Efendi, bir kaç yıl önce ölen İtrî'nin eserleri için «şemme-i 'itr-ı ma'ârif-i tab'ı olan murabba'ât ve nakş ve kâr, '*aded-i hezârdan bisyâr*» olduğunu kaydederek, Kâr, Beste, Semâî formlarında «1.000'den fazla» eser bestelediğini kaydeder. '*Atrab*'ın bir yazma nüshasında ise «dü hezâr» (2.000) kaydı geçer. «Buhûrî-zâde İtrî Mustafa Efendi»nin adının Mustafa, mahlasının İtrî olduğunu, Yaylak semtinde doğup yerleştiğini, Dördüncü Mehmed zamanında büyük üstad olarak şöhret kazandığını, padişah huzurunda fasıllar icrâ ettiğini, esirciler kethudâlığına tayinini, şiirle de uğraştığını, muammâ ilmine vâkıf bulunduğunu, güzel tâlik yazdığını, 1124 senesinde öldüğünü, ölümüne «Buhûrî-zâde-yî bûyây-ı bezm-i 'Adn-edê Allâh» mısraının târih düşürüldüğünü yazar, bir Hüseyinî Darb-ı Fetih Beste'sinin güftesini verir : Dilber dile dil dilber-i fettâna münâsib - Gül bûlbûle bûlbûl gül-i handâna münâsib.

Şuarâ tezkirelerinde İtrî'nin biyografisine rastlanır. En münâsibi, 1720'de yani aynı devirde, Lâle Devri başında ve İtrî'nin ölümünden bir kaç yıl sonra yazılan *Tezkire-i Sâlim*'dir (İstanbul, 1315=1897, s. 479-81). Rû-

meli kazaskeri Mirzâ-zâde Mehmed Emin Sâlim Efendi (1687 - 1739), Şeyhulislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin öğrencisidir. Şöyle yazar :

«İtrî : Nâm-ı vâlâları Mustafâ'dır. Ol 'ilm-i edvârın Hâce-i sânisî ve fenn-i mûsikînin Şeyh Nizâm-ı Hâkânî'si, 'uşşâk-ı vâlâ-nâm meyânında Buhûrî-zâdelik 'unvânıyla şöhret-i tâm hâsıl eyleyen zât-i â'lî-makaamdır. Ki bağ-ı şîrîn-i servistân-ı dilârâ kadân-ı mahâbîb-i rûzgârın mâye-i revnak-ı selâz-i bahârı olan bezm-i âhengde ol râmiş-i cânın nizâm-ı mürâât-ı levâzım-ı fennine nisbet nağme-i hârken-i Fârâbî-i perîşân-târ bir nevâ-yı kâlenderî ve hatta-i tâvûs-i dehânından haste-i hicrâna safâ-bahş-i dâd-âferîd olan cân-bahş-ı rûh-perver-i elhâniye her çend ki ol serv-i sehî gülistân-ı ülfet bir meclîsde encümen-efrûz-i ferah-ı rûz-i sohbet ola, perde-i hîrâmî-i ağıyar olan dâmen-i teşrîf-i kabâ-yı îtibârı ol gülşenin (s. 480) nağme-serây-ı bezmi olan sâir mürgaan-ı nâle perdâzâne mânend-i perde-i kumrî ve perde-i bülbül zeyli hicâb olup hem-çün perde-i ankebût bend-pây-i refîâr ve ol üstâd-ı bî-akrânın nağme-i gülbâm ve nağme-i Berkûhân ile hem-mîzân olan elhân-ı şeker-efşânın mukabelesinde her mantıkû't-tayr mesâbesine olan savt-ı nâdir berâberlerin ızhârdan kaa'de-nişîn-i hayret olup pâhuften-i ıktidâr olurlardı. Ol zât-ı dilârânın bu güne nazîri nâ-peydâ bir mâhir-i fenn-âzmâ olduğundan, merhûm Cennet-mekân Firdevs-âşyân pâdşâhân-ı cihânın dür-i yektâ-yı gencîne-i irfânı sultân-ı celîlü's-şân-ı bîmüddânî, nûr-ı sâtî' Sultân Mehmed Hân-ı Râbî' Hazretleri'nin meclis-i hümayûnlarına kerreten bâ'de merretin dâhil, ve kirâren mirâren 'atâyâ-yı husrevânelerine nâil olduğundan mâ'adâ, öteden beri esîr-i hubb-i câhı olduğu esîrciler kethudâlığına bâ-hatt-ı hümayûn-i şevket-

makrûn vâsıl olup, *bu hâl üzere güzârende-i eyyâm-ü le-yâl iken, yüz yirmi üç* (1123) *hudûdunda* intikaal eyledi. Fenn-i mûsîkiyde hâce-i â'li-makaam olduğu, beyne'n-nâs mâlâ-keîâm olup, *hezâr* (1000) *âsârı*, meşhûr-i cihân, ve mesmû'-i sımâh-ı ins-ü cân ve nakş-ü kâr-ı sanâyi'-i rev-nak-bahş-ı dâire-i derûn iken, bâğ-ı gülîstân-ı istîârede dahî bir bûlbûl-i hôş-güftâr ve 'Itrî mahlasıyla nice âsârı ve, *müretteb divânı* vardır. Ve meyân-ı şu'arâda hayli nâm-ü şânı olup, bu güftâr, cümle-i âsârındandır : Kıt'a : Dili âvâre kılan fikr-i kad-î dil-cûdur - Beni meonûn-eden-ol kâkûl-i 'anber-bûdur - Görmeden/etme sakın yok ye-re sen kıyl-ü kaal - Kim ne dersê desin-'Itrî o miyânê mûdur. (S. 481). Beyt : Etsin/'ilâc derd-i dilê ol tabîb-ise - Yoksâ visâle minnetimiz yok nasîb - ise.

Sâlim Efendi bu çok saygılı ifadesinde, müretteb divânı olduğunu, 1123 yılının son günlerinde öldüğünü söylüyor, bunlar mühim bilgilerdir. 1.000 bestesi olduğu hakkındaki ifadesi de öyle. Esirciler kethudâsı olarak öldüğü mânâsı çıkan ifadesi hakkında ise, ciddi şüphelerim vardır. Dördüncü Mehmed'in verdiği böyle çok gelirlî bir görevin o devrin şartlarında bu hükümdarın tahttan çekilmesinden 24 yıl sonra bile bestekârımızın elinde kalmış olduğunu kabûl etmem mümkün değildir.

Bursalı İsmail Belîğ Efendi, *Nuhbetü'l - Âsâr* ve *Zeyl-i Zübdetü'l - Eş'âr* ve *Tezkire-i Belîğ* denen şairler tezkiresini, 1668 - 1729 yıllarında yaşadığına göre, gene Lâle Devrinde kaleme almıştır (müellif elyazısı nüsha : İst. Ün. Küt., T. Y., 1.182). Aynı şeyleri söyler.

Safâyî'nin (ölm. 1725) *Tezkiretü's - Şu'arâ'sı* 1642 - 1720 yılları şairleri arasında İtrî'den de bahseder (Bâyezid Küt., 2.575). «İlm-i edvârda devrin Hâce-i sânisî ve fenn-i mûsîkiyde şehrin Gulâm Şâdî'si olmakla, sadâ-yı

nevâ-yı nâlesi 'Irâk ile Hicâz'ı pür-âvâz ve nezâket-i âgaaz-ı hôş-nevâsı Nişâbûr-ü 'Acem-ü Isfahân'ı reşk-en-dâz etmiştir» diyerek şöhretinin Osmanlı camiası dışına, İran'a taşığını söyler.

Mücîb'in (ölm. 1726) şairler tezkiresinde de İtrî geçmektedir. 1710'da yazılmıştır (Nûrosmâniye, 4.965).

Müstakıym-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi (TMA, II, 59a-b) (1719 - 1788), Nakşî şeyhi, müzisyen ve XVIII. asrın en büyük bilgin ve ansiklopedistidir. *Tuhfe-i Hattâtıyn* adlı 856 büyük sahife muazzam hattatlar ansiklopedisinde (İbnülemin Mahmûd Kemâl (İnal) nş., TTE nş., İstanbul 1928), İtrî'den tâlik (tâ'lık) hattatları arasında şöyle bahseder (s. 745-6) :

«Mustafâ 'İtrî : Şehrî'dir (İstanbul'da doğmuştur). Buhûrî-zâde demekle şöhret-dâdedir. Hânende-i dânen-de olup, hatt-ı tâ'lık'de Siyâhî Ahmed Efendi'den (ölm. 1099, *Tuhfe*, 643) tezyîz-i müsvedde-i gûşîş ile hattât-ı fâhır, şâ'ir-i mâhir, hâdimü'l-mu'âsır olmakla, bâ-hatt-ı hü-mâyûn, kedhudây-ı esîrciyân olmakla, ol bâyi'ül-beşer olan zümrenin zabt-u tedbîr-i umûrunda dâmen-der-miyân eylemişti. Rihletine bu mısra'ı, *Tezkire-i Es'adiyye*'de ('*Atrabü'l-Âsâr*) târîh yazmışlardır : Buhûrî-zâde'yî bû-yây-ı bezm-i 'Adn-edê Allâh, 1124».

Tevfik'in *Mecmâ'ü't-Terâcim* adlı tezkiresinde de İtrî geçer (İst. Ün. Küt., T. Y., 192) (ölm. 1857).

Büyük biyografi bilgini Mehmed Süreyyâ Bey'in *Sicill-i 'Osmânî* adlı muazzam eserindeki bir kaç bestekâr biyografisine hiç ehemmiyet verilmemiştir. Şöyle diyor (III, 1894, 483) : «'İtrî Mustafâ Çelebî, Buhûrî-zâde : İstanbullu'dur. İlm-i edvârda mâhir olup, mûsikîye şiddet-i intisâbı var iken, Sultân Mehmed Hân-ı Râbi'e ne-

dîm oldu. Mazhar-ı lutf-i pâdişâhî olup, esîrciler kethudâlığı ile çerâğ edildi (Saray'dan çıkarıldı). 1123'de fevt olup Edirnekapısı hâricinde Mustafâpaşa Dergâhı karşısında defn edilmiştir. Â'rif ve şâ'irdir». Üstelik gömüldüğü yer yanlış kaydedilmiş ve Süreyyâ Bey'in büyük ilmine güvenen sonraki yazarları şaşırtmıştır.

Itrî'nin adı geçen arşiv vesikalarından ikisi yayınlanmıştır (Osmanlı Arşivi, İbnülemin Tasnîfi, Saray, no. 877; *Belleten*, XLI, 92-3) : «Mu'allim-i Enderûn-i Hümâyûn Hânende Buhûrî-zâde Mustafâ Çelebî». Başka arşiv vesikaları da bulunabilir.

Edirne'de Ali Paşa'nın çeşmesi için yazdığı 3 beyitli tarih kıt'ası da yayınlanmıştır (Oral Onur, *Edirne, Kitâbeler*, İstanbul 1972, s. 238) : 'Alî Pâşây-ı â'dil, ol melek-hû - Akıtdî âb-ı kevserden zehî sû - Kabûl-etsin Hudâ hayrâtın/anın - Gelê mahşerde sûlû kâse karşû - Pesend-êdip dedî târihi 'Itrî - «Sebîlillah Resûl - aşkına ey sû» (1106) (1694/95). Bu kitâbe, Itrî'nin uzun yıllar Edirne'de yaşadığı hakkındaki tahminimizi teyid eder. Sarıcapaşa mahalîesindeki Dâmâd Çeşmesi bahis mevzuudur. Ancak 1695 yılında bir Dâmâd Ali Paşa yoktur. Zaten kitâbede sadece «Ali Paşa» geçiyor. Bu da Itrî'nin vezirler arasında da hâimleri olduktan başka, tezkire'lerin dikkatle belirttikleri gibi, başarılı bir şair sayıldığını gösteriyor. 1695'de bestekâr Itrî'den başka bu mahlası taşıyan başka şair mevcut değildir.

Itrî'nin biyografisine ait kaynaklar, işte bunlardan ibarettir. Zaten onların yazdıkları da incir çekirdeğini doldurmaz. Yahyâ Kemâl «Ulemâmız da bilmiyor kimdi» mısraını haklı olarak söylemiştir. Karısı, çocukları olmalıdır. Hiç bir şey bilmiyoruz.

Mevlevî - hâneler'de sözlü rivayetler, sıkı gelenek kayıtları altında intikal etmiştir. Bunlardan mensup bulunduğu Yenikapı Mevlevî - hânesi'nde (ki İtrî'nin de mensup olduğu dergâhtır) toplanılabildiği rivayetleri Raûf Yek-tâ Bey bize bildirmiştir. Fakat bunların içinde de ciddi bir biyografik malzeme yoktur. Büstü yapılan, heykeli-nin yapılmasına az kalan İtrî'nin bu durumu, kültürü-müzü incitecek mahiyettedir.

İtrî'nin bestelediği güfteler, pek çok mecmuada görülmüştür. Bunlardan pek çoğu henüz incelenmemiştir. Hususî ellerde de çok güfte mecmuası vardır. Başlıcaları şunlardır :

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, *Mecmû'a* (hepsi anonim), no. 966, 3.466, 3.533, 3.595, 3.608, 5.634, 5.641, 5.645, 5.691; Fâtih Millet Küt., Ali Emîrî Ef. Yazmaları, no. 732, 736; Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdad Köşkü Küt., 403; S. N. Ergun, hususî küt.; Ş. Rado, hususî küt. - Müstakıym - zâde, *İlâhî Mecmû'ası* (*Mecmû'a-i İlâhiyyât*), Süleymâniye Küt., Es'ad Ef. Yzm., 3.397; Lâ, *İlâhî Mecmû'ası*, Ali Emîrî, 637; Lâ, *İlâhî Mecmû'ası*, Ali Emîrî, 650; Hâfız Post, *Mecmû'a*, Topkapı Sarayı, Revân Köşkü Küt., 1.724; Ebû - Bekir Ağa, *Mecmû'a* (1739), İst. Ün. Küt., 60.

Basılı güfte mecmualarında da İtrî'nin eserlerinin bulunduğu makamlardaki güftelere bakılabilir : Ahmed Avnî (Konuk), *Hânende*, İstanbul, 1317 (1899); Hâşim Bey, *Mecmû'a*, İstanbul 1856 ve 1864, bunların en tanınmışlarıdır. Latin harfleri ile de güfte mecmuaları vardır. Bunların burada anılmasının hiç bir faydası yoktur.

Segâh Âyîn'in güftesi : *Âyîn Mecmû'aları*, Konya Mevlânâ Müzesi Küt., no. 2.185, 2.186, 2.187, 2.188, 2.193, 2.194, 2.454, 1.661, 4.598 (1882'de yazılmış), v.29b-30a, 4.835, v.27b-9a.

Şu eserde de Itrî'nin güftelerinin bir kısmı toplanmıştır : Semîre Oskay, *Itrî ve Bestelediği Şiirler*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji lisans tezi, 1948, T 276, 91 s.

Itrî'nin elimizde notası olan veya unutulmuş 400'den fazla güftesini ihtivâ eden şairlerin *Divân*'ları da, güftelerin kontrolü bakımından lüzumludur : Bâkî, Yahyâ, Nâbî, Nef'î, Hâfız-ı Şîrâzî, Şems-i Tebrîz (Mevlânâ) divânları ve daha az tanınmış olanları ve tasavvuf şiiri şairlerinininkiler, kaynak mahiyetinde sayılırlar. Bunların baskı ve yazmalarını göstermek ve Itrî'ye güfte oluşturanları işaretlemek, ayrı bir konudur. Zaten bu işi aşağı yukarı S. N. Ergun yapmıştır (aş. bk.). Yahyâ Kemâl'in poème'i, *Akşam* gazetesinde yayımlandıktan sonra, *Kendi Gök Kubbemiz'e* 3. şiir olarak alınmış, esasen pek çok yerde yayınlanmıştır.

Itrî hakkındaki en ciddî inceleme, büyük edebiyat tarihçisi Sâdeddin Nüzhet Ergun (1901 - 1946) tarafından yapılmıştır : *Türk Musikisi Antolojisi, Dinî Eserler*, İstanbul 1942-3, c. II, s. 814a'da Itrî'nin bahsi geçen bütün sahifeler işaretlenmiştir, buradan asıl biyografi I, 128-36 ve dinî güfteleri I, 174-9'da verilmiştir. Büyük bilgin, eserinin *Dindışı Eserler'e* ait ikinci kısmının ciltlerine hazırladığı müsveddelerde, Itrî'nin 400'e yakın güftesini toplamıştır. Bu müsveddeler bugün Ankara'da Millî Kütüp-

hane'dedir. Basit defterlere, alelâde, bazan el büyüklüğünde sarı veya çizgili kâğıtlara yazılmış, dağınık, yüzlerce defter ve varak hâlinde, elyazısı ve eski harfler ile dir. Biyografik notlar kısmını ise TRT satın almıştır ve bunların birer kopyası benim kütüphanemdedir. Ancak dindışı bestekârların biyografik malzemesinde İtrî hakkında bir şey yoktur, zira onun biyografisini *Dinî Eserler*'in I. cildinde bastırmıştı. Büyük bilgin Ergun'un bu müsveddelerinin tasnif edilip yayınlanması gerekir, bir meraklısını bekliyor. Dîvân şiirine vâkıf, iyi Osmanlıca bilen bir kişi olması lâzımdır.

Raûf Yektâ Bey (1871 - 1935), gerek *Mevlevî Âyinleri*'nin önsözlerinde (aş. bk.), gerek bir makalesinde (*İtrî, Tevhîd-i Efkar*, 15.2.1922) bazı Mevlevî rivayetlerini nakletmiştir. İtrî'den bahseden yazılardan bazıları şunlardır : Rüşen Ferid Kam (1905 - 1981), *İtrî, Radyo mecmuası*, no. 7; A. Y., *İtrî Hakkında, Necati Lugal Armağanı*, TTK, Ankara 1968, s. 59-64; N. S. Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 149, II, 650b, 659b; S. N. Ergun, *Türk Şairleri*, I, 173b, 250b; Baron Joseph von Hammer-Purstagall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, 43 (şairliği hakkında); Reinhard, *Das Na't des İtrî, Festschrift für Schneider*, Kolonya 1969; A. Y., *Hymne des Türkischen Komponisten İtrî, Festschrift für Graf*, Viyana 1969; A. Y., *Turquie, Les Traditions Musicales*, Berlin 1969, 36; İ. A. Gövsa, *Meşhur Adamlar*, II ve *Türk Meşhurları*, 196a; A. S. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK, s. 586a'da göst. yerl.; N. S. Banarlı, *Türkçe'nin Sırları*, 135; *Larousse de la Musique*, I, 476b (E. Borrel). Rüşdü Şardağ, İtrî hakkında bir monografi yazmıştır. Mehmed Taşdiken 5 perdelik bir tiyatro eseri telif etmiştir : *İtrî*, İstanbul 1977, 256 s.

Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Lugati*, 1949-55, s. 82b-3b, 146b, 398b, 424b; A. Y., *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, MEB, I, 1969, s. 287a-9b; A. Y., *Hayat Ans.*, III, 1962, s. 1.603 ve sonraki baskıları; A. Y., *Türk Bestecileri*, 1969, s. 41-3; A. Y., *Türkiye Tarihi*, X, 1966, s. 58, 233; A. Y., *Yeni Türk Ans.*, IV, 1985, s. 1.362a-b; A. Y., *Türk Musikisi Devlet Korosu*, KB, 1976, s. 8; A. Y., *Ses San'atçılar Ans.*, 1970, s. 163c; A. Y., *Türk Musikisi Klasikleri*, MEB, 1972, I-6, s. 13b-5a; A. Y., *Türk Ans.*, MEB, XIX, 1971, s. 485b-7a; A. Y., *Meydan Larousse*, VI, 1971, s. 147a; A. Y., *Türk Musikisi Tarihi*, MEB, 1977, s. 15-6; A. Y., *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, 1986, s. 205; A. Y., *Büyük Türkiye Tarihi*, XI, 1978, s. 23; A. Y., *Türk Musikisi*, 1987, s. 83-4; A. Y., *Tarih*, MEB, III, 2. baskı, 1977, s. 360-1; A. Y., *Türk Tarihinden Yapraklar*, MEB, 1. baskı, 1969, s. 275-8, 2. baskı, 1983, s. 287-90, 3. baskı, 1985, s. 275-8; K. Akyüz, *Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. baskı, 1970, s. 993b-4a benden alınmıştır. Bu yazılarımız ve bilhassa TMA'ndeki *İtrî* maddesi, kısaltılıp değiştirilerek, son yıllarda çıkan bütün ansiklopedik yayınlarda kullanılmıştır.

İtrî'nin saz eserlerinin notaları (ebced) : Kantemir ve ordan naklen Kevserî *Mecmûa*'larında (Arel ve R. Yektâ Kütüphaneleri).

İtrî'nin Nâ't ve Âyîn'inin notası : Raûf Yektâ Bey ve arkadaşları, *Mevlevî Âyinleri*, VII, s. V-VI, 258-61, VII-VIII, 331-46, buradan S. Heper nş., Konya Turizm Derneği nş., 1974, s. 1-4, 41-53, 511a-2a ve 1979 baskısındaki tek-rarı; R. Yektâ ve arkadaşları, *İlâhîler*, III, 99, gene İstanbul Belediye Konservatuarı nş. İtrî'nin 10 parçasının notası : Dr. Subhi Ezgi, *Amelî Nazari Türk Musikisi*, İstan-

bul Belediye Konservatuvarı nş., I, 103-11, 113, 174-5, II, 50-3, 126-8, III, 66-7, 77-8, 183-6, IV, 34-6, V, 484-5 (ciltler 1933, 1935, 1938, 1940, 1953'te, *Âyinler*'in ilgili cildi 1936'da, *İlâhiler* 1933'te yayınlandı); R. Yektâ'nın yayınladığı (1928) 180 parça klasikte de notalar vardır. Bunlar yetkili nota yayınlarıdır. Bunun dışında İtrî'nin şu veya bu notası, pek çok yerde yayınlanmıştır. Bazıları yukarıdaki kaynaklardan alınmış, çoğu yetkisiz kişilerce yanlışlarla dolu olarak neşredilmiştir. İtrî'nin basılan notalarının listesi, ayrı bir bibliyografik çalışma konusudur.

İstanbul Belediye Konservatuvarı Tasnif Hey'eti'nce yazılan, fakat basılmayan, şimdi İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'na intikal eden İtrî'ye ait notalar iyidir. TRT Repertuar Kurulu'nca —benim de iştirakimle— yazılan ve TRT hizmetleri için teksir edilen ve hâlen kullanılan notalar daha iyidir. MEB Türk Musikisini Araştırma Komisyonu'nca —benim de iştirakimle— yazılan notalar, daha da iyidir (N. Atlı, *Türk Musikisi Klasikleri*, MEB, I-4, I-5). N. Atlı'nın Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nda icrâ ettirmek üzere bizzat yazdığı notalar ise, en üstün çizgidedir. Bunları N. Atlı, peyderpey bastıracaktır. İtrî'nin 42 parçasının notası, bir kitapta toplanmak gerekir.

İtrî'nin 42 parçasının notası, XIX. asır sonları ile XX. asır başlarında notaya alınmıştır. Gerek Hamparsum, gerek Batı notaları ile yazılmış, hiç biri tam mânâsıyla biribirini tutmıyan, nüsha, nağme farklarıyla dolu bu notalar, çeşitli koleksiyonlarda bulunuyor ki, çoğu Necib Paşa, Abdülhalim Paşa, Edhem Paşa koleksiyonlarından intikal etmiştir. Dinî parçalar ise tasavvuf musikisi

ile uğraşanlarca kaleme alınmıştır. Yazma nota koleksiyonlarının başlıcaları şunlardır: Sâdeddin Arel (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Enstitüsü Arel Kütüphanesi'nde, fakat ehemmiyetli kısmı çalındı), Dr. Subhi Ezgi (oğlunda), Raûf Yektâ Bey (torunlarında), Prof. Dr. Nevzad Atlığ, Ercümen Berker, Târık Kip, Yılmaz Öztuna, İsmail Baha Süreksan, İsmail Hakkı Bey (TRT'de), TRT Müzik Dairesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, eski İstanbul Belediye Konservatuvarı, Devlet Klasik Türk Müziği Korosu....

İtrî'nin bir kaç şiiri şöyledir :

TAHMÎS

Form : Nâbî'nin gazel'ini tahmîs (muhammes)

Vezin : Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

Berk-î gül-i gülzârı hıyâm-eyledi bûlbûl
Gülşende yinê 'ayş-i müdâm-eyledi bûlbûl
Hâsıl bu ki tahsîl-i merâm-eyledi bûlbûl
«Hûn-î dili mey, gonca'yı câm-eyledi bûlbûl
Bezm-î gülü nâleyle tamâm-eyledi bûlbûl»

Dünyâyı harâb-etse n'olâ sıyt-ü sadâdan
Ol goncanın-âçıldığın-îşitdi Sabâ'dan
Uşşâk'a yinê zemzeme-bahş-oldu Nevâ'dan
«Her nâlede bir nahl-i gülê kondu safâdan
Her nağmede tebdîl-i makaam-eyledi bûlbûl»

Taht-î çemen-ôlunca yinê goncaya temlik
Ezhâr-ı bahâr-eylediler cümlesi tebrîk
Kasd-etdi ki râhat/ola erdî şeb-i târik
«Gehvâresinî gerçi nesîm-eyledi tahrîk
Amnâ ki gülê hâbı harâm-eyledi bûlbûl»

Etmîş yine nûş-î 'arak-î şebnem-o nâlân
Olsâ n'ola dîvâne vü mecnûn-ü perîşân
Ol goncayı gördükde olup vâlih-ü hayrân
«Etdî sözün-âmîhte-î şekve-i hicrân
Mest-olmak-ilê halt-ı kelâm-eyledi bûlbûl»

Terk-etdi dil-û dîde yinê râhat-ü hâbı
İtrî n'ola azm-î çemenê etse şitâbı
Olmuş yine zencîr-î cünun gülşenin-âbı
«Dün geldi sabâ sahn-ı çemenden dedi Nâbî
Hâk-î reh-i düstûra selâm-eyledi bûlbûl»

MÜSEDDES

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Ey perî aşkınla şimdî eylerim feryâd-ü zâr
Âh-ü efsgaan-oldu kârım hicr-ilê leyl-ü nehâr
Eyledî sevdâ-yi vaslın cismimî zerd-ü nizâr
Vâ'deyê hulf-etme ey meh câna yetdî intizâr
Oldu dâm-î zülfünê mürğ-î dilim/âhır şikâr
Â'sıkım, â'sık sanâ ey mâh-rûy-î gül'izâr

Hâne-i dil/oldu vîran ser-te-ser/âbâd-iken
Düşdüm-âlâm-i gam-i hicrânınâ dilşâd-iken
Cân-ü dil her dem hevâ-yî nefsinê mû'tâd-iken
Kayd-ı dâm-i turra-i tarrâdan/âzâd-iken
Oldu dâm-i zülfünê mürğ-i dilim/âhır şikâr
Â'sıkım, â'sık sanâ ey mâh-rûy-i gül'izâr

Gülşen-i kûyindürür cânım banâ bâğ-i cinân
Kâkülün sünbül, ruhun gül, kaametın serv-i revân
Hâhışım sensin gözüm, gönlüm sanâ verdim hemân
Bûdürür dâim sözüm, ey fitne-i âhır-zamân
Oldu dâm-i zülfünê mürğ-i dilim/âhım şikâr
Â'sıkım, â'sık sanâ ey mâh-rûy-i gül'izâr

Ey şeh-i mülk-i melâhat, hüsnünê olmaz nazır
Micmer-i hüsnünde gûyâ dâne-i hâlin/abîr
İtri-i üftâdeyê rahm-eyleyip/ol dâst-gîr
Dâimâ vird-eyleyip bû matla'-i garrâyı der
Oldu dâm-i zülfünê mürğ-i dilim/âhır şikâr
Â'sıkım, â'sık sanâ ey mâh-rûy-i gül'izâr

GAZEL

Vezin : Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün

Bakmazsa rûy-i dilbere â'dâ safâ nazar
Sen sun'-i Hakk'ı eyle temâşâ safâ nazar

«Mihr-û mehê bakar mı cemâlin gören» dedim
Bakdî dedî ol-âyine-sîmâ safâ nazar

Tûtî-i âyinê-dili ol sîne söyletir
Olsun hezâr bâğda gûyâ safâ nazar

«Dil nâzır-î gubâr-ı derindir» dedim, dedi
«Câizse kühl-i dîde-i bînâ safâ nazar»

Dildâr hâl-ü hatt-ı lebin gösterip dedi
«Habb-û gubâr-ü bâde müheyyâ safâ nazar»

Yokdur nazîr hüsnüne birdir, ikî değıl
Mislin görürse herkis-i şehlâ safâ nazar

Geh vasl-ü gâh hicr-ü gehî nûş-ü gâh nîş
Hâl-i çihân böyle azizâ safâ nazar

Bû nev-zuhûr şâhid-i nazmın görüp/eğer
İtrî nazîre derse ahibbâ safâ nazar⁽⁴⁶⁾

GAZEL

Vezin : Fâilâtün mefâilün feilün (fâlün)

Gönlüm-ol gül'izâr-ilê açılır
Tab'-ı bül'bül bahâr-ilê açılır

Pâyinê eşkim-olsa n'ôla revân
Nahl-i gül cûybâr-ilê açılır

Bend-i zülfû ol-âfetin her/ân
Ârzû-yî şikâr-ilê açılır

Gûş-edip nâlemî olur handân
Gonca âh-i hezâr-ilê açılır

(46) İtrî'nin bu gazel'ine Fasîh Dede (ölm. 1699) ve Enîs Receb Dede'nin (ölm. 1732) nazîre'leri vardır ki bu Mevlevî büyüklüğünün İtrî'nin hürmetkârları olduğu anlaşılır. Fasîh, ünlü bir şairdir. Enîs, Edirne Mevlevîhânesi şeyhi, Şeyhulislâm Çelebî-zâde Âsım Efendi ile Sadrâzam Dâmâd Koca Râgıb Paşa gibi iki büyük şair ve âlimin hocası, divân ve eser sâhibidir (Sâlim, 80-4; *Osmanlı Müellifleri*, I, 32-3). Enîs'in nazîresi aynı zamanda İtrî'nin Edirne ilçe ilgisinin başka bir delilidir.

Gam değil beste ise bâb-ı visâl
Müddet-i rûzgâr-ilê açılır

Itrî'yê mâhasal senin tab'ın
Bâde-i hoş-güvâr-ilê açılır⁽⁴⁷⁾

ŞARKI

Vezin : Fâilâtün fâilâtün fâilün

Aşkın-ilê kalmadî tendê mecâl
El-amân-ey goncâ-dehen, el-amân
Firkatin/ilê bu gönlüm pür-melâl
El-amân-ey goncâ-dehen, el-amân

Gamze-i fettân-ilê pür-yâreyim
Tîr-i gam/ilê dil-i sad-pâreyim
Â'sık-i üftâde vû bî-çâreyim
El-amân-ey goncâ dehen, el-amân

Hâtır-i nâ-şâdımî gel, eyle şâd
Meyve-i vaslınla êdip ber-murâd
Itrî-i bî-tâkatînê eyle dâd
El-amân-ey goncâ dehen, el-amân

⁽⁴⁷⁾ «İle açılır» ve «safâ nazar» gibi alışılmamış redif'ler kullanılarak Itrî, yakın arkadaşı Nâbî ve genç çağdaşı Nedîm gibi yeni vâdiler açmak için kendi ölçüsünde çaba gösteriyor. Zira klasik Türk şiiri, XVII. asrın hemen ortalarında, üslûb bakımından üzerine çıkılamıyacak mükemmeliyete erişmiş ve klasik yolda saha daralmıştı.

TÜRKÜ

Vezin : Hece 4+4 (semâî)

Â'sık-oldum bin cân-ile
Gözlerim doldu kaan-ile
Geçdi ömrüm hicrân-ile
Terk-eyledin âhır beni

Kerem-eyle döstum bana
Dil-ü cânım verdim sana
Bakmaz-oldun benden yana
Terk-eyledin âhır beni

Niçin yanıma gelmezsin
Hâtırım ele almazsın
Semt-i Vefâ'yı bilmezsin
Terk-eyledin âhır beni

Cânıma kâr-etdi elem
Cürmüm nedir, suçum bilmem
Ben senin kurbânın-olam
Terk-eyledin âhır beni

İtrî'ye rahm-eyle cânım
Nice demdir ki giryânım
Nedir cürmüm a sultânım
Terk-eyledin âhır beni

Yahyâ Kemâl, *Süleymâniye'de Bayram Sabâhı'nda*
(*Kendi Gök Kubbemiz*, 9) İtrî'nin Tekbîr'ini anar :

Büyük-Allâh'ı anarken bir-ağızdan herkes
Nice bin dalgalı Tekbîr-oluyor tek bir ses
Görün-ön safda oturmuş nefer-esvablı biri
Dinliyor vecd-ile tekrâr-alınan Tekbîr'i

Eski Mûsikî'de (s. 37-8) şöyle der :

Ve seslenir büyük - İtrî semâyı örten rûh
Peşinde dalgalanır Beste'siyle Seyyid Nûh
O mutlu devrede İtrî'ye en yakın bir dost
Işıklı danteleler bestekârı Hâfız Post
Bu neslin-ortada dâhîcedir başardığı iş
Vatan nasıl karışır mûsikîyle göstermiş

Mevsimler şiirini (s. 41-2) şöyle bitirir :

Güneş doğmadan mâvileşmiş Boğaz'dan
Nevâ Kâr-açılsın bütün ses ve sazdan
Ufuklarda sürsün zafer mûsikîysi

Nihayet Yol Düşüncesi'ni (s. 79-80) şöyle tamamlar :

İçimde dalgalı Tekbîr'i en güzel dînin
Zaman zaman da Nevâ Kâr'ı doğsun-İtrî'nin
Ölüm yabancı bir-âlemde bir geceyse bile
Tahayyülümde vatan kalsın-eski hâliyle

Türk şiir ve edebiyatında İtrî'nin geçtiği parçalar da
bir araya toplanmalıdır.

15.5.1987

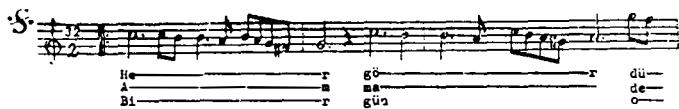
NOTALAR

Prof. Dr. Nevzad Atliđ

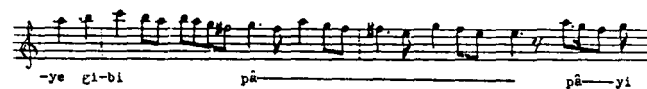
BÜSELİK BESTE

Usûlü: Hafif

Bestekârı: Buhârî-zâde Mustafa İr-

Meyan

-ne nahl- li nev-
 -re- sin ya lâ yel li ye lel
 lel li ya le lel li yellel li ye le lâ
 yâ lâ yel le le lâ yâ lâ dost ye le
 lel lel lel lel li va y

Ümit

Her gördüğü periye gönül müptelâ olur
 Ammâ demez ki sonra görünmez belâ olur
 Düş âsye gibi pâyine o nahl-i nevresin
 Bir gün olur ki meyve-i mihr ü velâ olur

Vezni: Nef'îlû fâihlû mef'îlû fâihlû

Müptelâ: Tutkun, düşkün, tutulmuş

Sâye: Gölge

Pây: Ayak

Nahl: Fidan, süs ağacı

Nevres: Yeni yetişen, taze, genç

Mihr: Muhabbet, şefkat, sevgi

Velâ: Sözünde durma, dostluk vazifelerini yerine getirme, dostluğu devam ettirme.

HİSAR BESTE

Usûlû: Devr-î Kebîr

Bestekârî: Buhârî-Zâde Mustafa İrî

5.

Câ _____ mî _____ lâ _____ lî _____
 Â _____ dî _____ var _____ câ _____
 Kî _____ mî _____ mâ _____ rî _____

—n di _____ r se _____ ni _____ n â _____
 —mî _____ ce _____ mi _____ n â _____
 o _____ l —mâz _____ e _____ y sâ _____

yi _____ yi-ne rû _____ yi _____
 yi _____ yi-ne i _____ i _____ s
 kî _____ kî şa —râ _____ bî _____

e _____ an-ve ri _____ n â _____
 ka _____ ken-de ri _____ n â _____
 ke _____ kev-se ti _____ n sâ _____

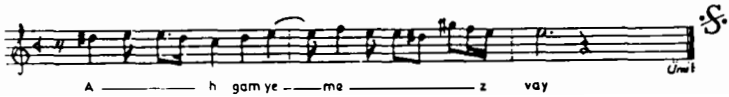
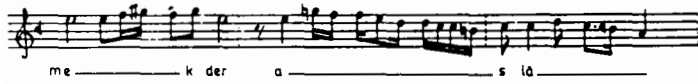
yi _____ ne rû _____ yi _____
 yi _____ ne i _____ i _____
 kî _____ şa —râ _____ bî _____

e _____ n ve _____ ri _____ n vâ y
 —s ke _____ n de _____ rî _____ n vâ y
 ke _____ v se _____ ri _____ n vâ y

MEYÂN

Nû _____ nû-şâ —de _____ n lâ _____

lî _____ lî _____ le-bî _____ n ö _____

Câna-ı lâ'lindir senin Âyine-rûy-i enverin
 Âdı var câna-ı Cemin Âyine-i İskenderin
 Nûşeden lâ'l-i lebin ölmekden şâla gam yemez
 Kim humârı olmaz ey sâkl şarâb-ı kevserin

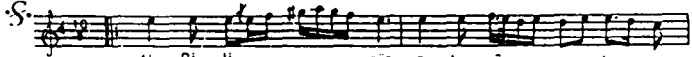
Vesad : Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün

Câm : Kadeh
 Lâ'l : Kırmızı, al; kırmızın ve değerli bir süs taşı
 Âyine : Ayna
 Rûy : Yüz
 Enver : Çok güzel; daha, en nurlu
 Cem : Şark mitolojisinde şarap ve içkinin mücidi olan İran hükümdarı
 (Ceşid de demir)
 İskender : Makedonya kralı (Fülüp'in oğlu, Aristo'nun talebesi)
 Nûş etmek : İçmek
 Leb : Dudak
 Humâr : İçkiden sonra gelen başağrı, sersemlik
 Sâkl : İçki sunan, içki dağıtan
 Kevser : Cennet'de bir havuzun adı,

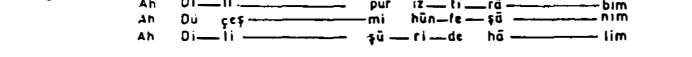
HİSAR AĞIR SEMÂÎ

Usûlü: Aksak Semâî

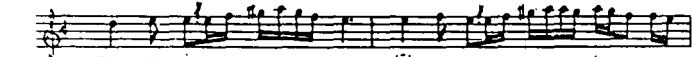
Başlıkârî: Buhârî-Zâde Mustafa İrî

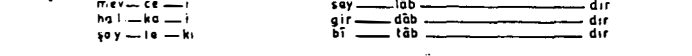
 Ah Oı—lı _____ pür ız—tı—râ _____ bım
 Ah Du çış _____ mi hün—le—şâ _____ nım
 Ah Oı—lı _____ şü—rı—de hâ _____ lim

 mev—ce—i _____ say—lâb _____ dır
 hâ l—ka—i _____ gir—dâb _____ dır
 şay—le—kı _____ bî—tâb _____ dır

 san _____ siz Cä—nım yel le la lel
 serî _____ siz
 sen _____ siz

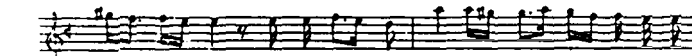
 lî ye la lel la lî te re lel

 le le lî gü—lüm ey a—ma _____ n

 BAŞ'A MEYAN'A KARAR
 be—li yâ—f. _____ m Hey cä-nım ri _____ m Hey co-nım ri _____ m

 MEYÂN
 Ah Ma—tâ _____ l zın—de—gi _____ bür _____ ol—du

 cü—şi cä-na hic _____ rin _____ le _____ Ah

TERENNÜM

Cā-nım yr le le lel le li ye lel le le
lel le li te re le le lel le li
gu-lum ey ā-ma n be-li yā
ri m hey cā-nım

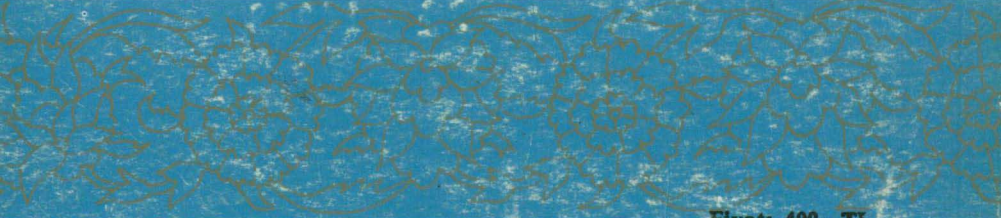
Dil-i pür-ıztırâbım mevce-i seylâbdır sensiz
Dü çeşm-i hûn-feşânım halka-i girdâbdır sensiz
Metâ-i zindeğî bâr oldu dâş-i cânâ hicrinle
Dil-i şûrîde-hâlim şöyle ki
bit-tirîbdır sensiz

Vaznı : Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

Dil : Gözül
Pür : Dolu; pür ıztırâb: ıztırâp dolu, çok mustarîp
Mevce : Dalga
Ceylâb : Sel suyu
Dâ : İki
Çeşm : Göz
Hûn : Kan
Feşân : Saçın
Girdâb : Suların döndüğü ve çukurlaştığı yer
Metâ : Serinâye, mal, eşya
Zindeğî : Canlılık
Bâr : Yük
Dâş : Omuz
Hicr : Ayrılık
Şûrî'e : Perişân, âşık, meftun, şeydâ
Hâl : Durum
Bit-tâb : Yorgun, bitkin

Buhârî-zâde Mustafa İtrî Efendi (1640-1712), Klasik Türk Musikisi'nin en büyük bestekârıdır. Türk milletinin musiki sahasında yetiştirdiği gerçek bir dehadır. Gerek din, gerek tasavvuf, gerek dindışı musiki sahalarında, erişilemez çizgide şâhserler bestelemiştir. 1.000 küsur eserinden yalnız 42'sinin notası günümüze kadar gelebilmiştir. Bu 42 parça, İtrî'yi en büyük klasik bestekâr ve muhtemelen en büyük bestekâr olarak değerlendirmeye yeterlidir.

Fiyatı 400.- TL.

ISBN 975-17-0016-7